

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ՀԱՆՐԱՅՍ ԱՄՍԵԱՅ

ԺԷ. ՏԱՐԻ

1887

ՅՈՒԼԻՍ

ՍՈՒԱԿԻ ՏՂԱՆ

ՎԷՊ ՌՌԻՍԱՀԱՅ ԳԻՒՂԱՑԻՆԵՐԻ ԿԵԱՆՔԻՑ*

Այս տեւեց մի քանի ժամեր՝ վերջապէս քահանայն հա-
տաւ, մտաւ մատուռն, աղօթեց և հրաման տուաւ ճաշելու,
մատաղներն արդէն եփել էին: Ամեն կողմից սկսուեցաւ նուազ-
ածութիւնն, ամեն կողմ երևում էին սփռոցի շուրջը ժո-
ղուած խմբակներ: Կարելի է ասել որ ոչ ոք կանոնաւորապէս
ճաշեց, որովհետեւ անդադար նուազածութիւնը կար, երի-
տասարդները վաղում, մատաղից կամ ուղղակի եփուղ կաթ-
սայից մի մի կտոր միտ էին կորզում, կոխում բերանն և դար-
ձեալ մօտենալով և շրջապատելով սաղանատրին, կամ մէկ
մէկ էին պարում և կամ խումբերով:

Վերջապէս ճաշը վերջացաւ, եթէ կարելի է վերջացած հա-

* Տե՛ս յուշիւրի ամսագիրն:

մարիչ այն մշտական սփռոցների վրայի զանազան տեսակ ուտելիքներն, որոնք միշտ գտնվում էին ծառերի տակը պատրաստ :

Խեղճ քահանային դադար չտուին, մի սեղանից միւսն էր անցնում, ամեն ոք կանչում էր նորան, ամեն ոք մի գաւաթ գինի և կամ մի պրտուռ միս էր տալիս, ստիպում էր որ ուտէ և կամ խմէ և օրհնել էր տալիս իւր սեղանը :

Սկսուեցաւ ընդհանուր պարը. մինչև այդ ժամանակ սաղանաւորները զանազան կողմեր քաշուած խմբակների մէջ էին նուազում, մինչև այժմ կանայք և օրիորդ չէին մասնակցում պարին. իսկ այժմ սաղանաւորներն և խումբերը միացան, կանայք, երիտասարդք, մարդիկ և օրիորդք միմեանց մօտ եկան, մի ահագին շրջան կազմեցին մէջտեղ առնելով նուազածուներին ու ամեն կողմից պոռացին :

— Եսլլի՛, եսլլի՛ . . . :

Եւ ձեռք ձեռքի տուած, անխտիր, մարդ և կին, կազմեցին Եսլլի կոչուող հայկական այն պարը զոր կարելի է տեսնել ամեն կողմի Հայերի մէջ, ամեն դիւղում և ամեն քաղաքում, թէ և զանազան անուներով, բայց միշտ մի և նոյն տեսակը :

Տաճկահայաստանում հոնք են կոչում, իսկ միւս Հայերն Եսլլի : Շրջանը կարող էր կազմել 100 անձ երկու սեռէն ևս. ողբա փոքր ինչ պարելուց, մի քանի շրջան անելուց յետոյ իրենց տեղն ուրիշների էին տալիս և իրենք հանդիսատես լինում, սակայն Եսլլիբաշին և Եսլլիբաշահին երբէք չէին փոխվում :

Դոքա են այն այրն և կինն որոնք ձեռքերին մի մի մեծ կարմիր թաշկինակ բռնած, բռնել էին շղթայի երկու ծայրերից, նոցա ձեռքն է սլարի կամ ոտքի շարժումներին ձեռք փոխել : Դոքա անփոփոխ են մնում մինչև մի քանի ժամեր և երբ սաստիկ յոգնում են, իրենց պաշտօնը տալիս են իրենց ձեռքը բռնող անձին, և թէ նա ճարտար է լինում և կամ հանդիսականներին մէկին : Նախ և առաջ շղթայի կէս մասն կանայք են լինում և կէսը մարդիկ՝ զատուած, իսկ յետոյ խառնվում են միմեանց և շատ անգամ մի քառասնամեայ մարդ բռնած է լինում հնգետասնամեայ օրիորդի մը ձեռքը, կամ մի երիտասարդ հասակաւոր կնոջ մը ձեռքը. քիչ չէ պատահում որ այր և կին, սիրողներ կամ նշանածներ միմեանց ձեռք բռնած են պարում :

Հետզհետէ պարը կենդանութիւն ստացաւ, նոյն իսկ տան

տիրոջ և վերջապէս քահանային էլ խառնեցին՝ պարի մէջ, որ հանեց վերարկուն, ժողուեց ու մէջքի դօտիւ մէջ ետից երկար հագուստի քղանցները, թւեցրը սոթտեց և ուղղակի կնոջ մը մօտ սարդելով՝ բռնեց նորա ձեռքից ու խորհրդաւորապէս ժպտելով սկսեց պարել:

Նա արբած էր, ամեն ոք սկսեց ծիծաղիլ նորա ծաղրաշարժ ձևերի և դէմքի ծամածռութիւնների վրայ. երիտասարդ իսկ չէր որպէս զի իւր մէկ ձեռքը բռնող կիներ և միւս ձեռքը բռնող օրիորդն ախորժ գգային . . . :

Ամեն ոք ուրախ էր այստեղ, ամեն ոք ծիծաղում էր, գոռում, ուտում և պարում, միայն երկու անձեր կային, որոնք փշտեանալ մը ստորոտը նստած թէև դիտում էին այդ տեսարանները, սակայն կարծես ոչ լսում էին և ոչ տեսնում, որովհետև չէին ծիծաղեցնում նոցա ոչինչ, չէին զուարճացնում մի որ և իցէ տեսք, կարծես չէին լսում ժայտերը թնգացնող նուագածութիւնը:

Երկու կանաչ էին:

Նոցանից մէկն, որ միւսի նման սևեր էր հագած, հասակաւոր կին մ'էր՝ չուրջ 40 տարեկան. իւր հագուստովը շատ էր զանազանվում միւսից, որ եւրոպական ամենապարզ սև չրջագլխատի մէջ պարուրած իւր մատղաշ մարմինը, տխրութեամբ ծփացող սև մազերով գլուխը կռթնեցրել էր հասակաւորի և իւր տխրութեամբ լիքը սիրուն աչքերը պաշտութեամբ դիտում էին այդ տեսարանները: Հասակաւորն իւր թւել չրջապատել էր օրիորդի մէջքով և մայրական հայեացքով նայում էր նորան:

Սաթիկի և իւր մայրն էին, չորս տալիս առաջ Գրիգորից սպաննուած Մարկոս աղայի կիներ և աղջիկը: Սաթիկի գունատ թափ էր և նորա անսովոր գիրութիւնն յայտնում էր որ նա մայր է:

Ոչ ոք կար նոցա մօտ և ոչ ոք կամենում էր մօտենալ տնտեսան յդի օրիորդին և նորա մօրն: Ամենքը թէև սիրում էին նոցա, բայց չէին ուզում յարաբերութիւններ ունենալ «անպատիւ» աղջկայ մը հետ:

— Սաթիկի, ասում էր մայրն, աղջիկս, հերիք է մտածես, ասանց այն էլ հիւանդ ես . . . երեսաղ . . . :

— Ա՛յ, իրեխան . . . ժպտեց Սաթիկի, այո՛ . . . նորան զնտա կը լինի:

Եւ նա միշտ ունենալով մի դառն ժպիտ դէմքին զատուեցաւ մօրից , ծանր , հիւանդի կամ , աւելի ճիշտ ասել , յղիի քայլերով մօտ գնաց ծառի տակ բուսած վայրենի կապտագոյն ծաղկի մը , փրցուց ու սիրադին ժպիտով քթին տարաւ . . . :

— Խեղճ աղջիկ . . . միմեաց մայրը նորա ետեւիցը գնալով . . . :

— Մայրիկ , դիտեց Սաթինիկ ժպտելով , զիտէ՞ք արդեօք որ Հնդիկները մէջ կապոյտ գոյնը յոյսի նշան է :

— Հնդիկն ո՞րն է , աղջիկս :

— Ա՛ , իրաւ մոռացայ որ դու այդ չգիտես , բայց լսե՞լ ես Հնդուկտանը :

— Այո՛ , ես լսել եմ որ Հնդուկտան աշխարհիս միւս ծայրն է գտնվում :

— Կարելի է այդպէս ասել . . . դիտեց մեքենայօրէն Սաթինիկ և աչքերը հետաքրքրութեամբ սեւեռեց դէպ ի մատուռն , ուր տեսնվում էին մի քանի ձիաւորներ :

Պարի ամենակենդանի ժամանակը , մատուռի ետեւի բլրի վրայից յանկարծ երևեցել էին այդ հինգ ձիաւորներն , որոնք կրում էին մօրթէ ահագին գլխարկներ , բաց ի ամենաերիտասարդից և որոնք յոտից ցղլուխ զինուած՝ մօտեցան մատուռի դրան , միակերպ չարժամաք ցած թռան ձիուց և առանց մէկին նայելու մօտն մատուռն . պարը դադրեցաւ , ամեն ոք նախ ապշած , այժմ՝ վաղեց մատուռի դրան մօտ տեսնելու այդ անձանթներին :

Ձիաւորներն , ինչպէս որ կարողացան տեսնել դրսիներն և ներսիները , ջերմնուանդութեամբ համարերեցին գերեզմանաքարը՝ գլուխը բաց , իւրաքանչիւրը մի մի արծաթէ դրամ , իսկ ամենակարճ հասակաւորը մի հատ երեք ռուբլիանոց թուղթ դրին գանձանակի մէջ , փափախին ծածկելով դուրս եկան մատուռից , և հեծնելով իրանց ձիերի վրայ՝ այժմ միայն կանգ առին և իրենց չորս կողմն նայեցին : Ամբոխը պարի ձեռով չրջապատել էր նոցա և հազիւ թէ տեսան ամենեկարահասակին , որ ամեն կողմից գոռացին .

— Ֆնդօն է , Ֆնդօն . . . :

— Այո՛ , ես եմ , պատասխանեց Ֆնդօ իւր խորտա ձայնով : Ֆնդօն եմ , ձեր հայրենակիցն . ամենքդ եկել էք ուխտի , ես էլ չմոռացայ իմ պարտքս կատարել և եկայ . . . :

— Օրհնութիւն դու , սոյ Ֆնդօ . . . գուռաց քոնանայն . մեզ վախցրիր :

— Այ տէրտէր , քո վախը գլխիցն ա* , պատասխանեց Ֆնդօ
բարձրաձայն ծիծաղելով . ամենքն էլ նոյնն արին :

Այդ միջոցին էր որ Սաթինիկ հետաքրքրութեամբ նոցա
նայել սկսեց . նա առաջին իսկ ակնարկով ճանաչեց իւր հօգ-
եղրայր Ֆնդօին և ,

— Մայրիկ , տաաց , նայում եմ :

— Ո՛ւր , դարձաւ մայրն . ա՛ , այդ ձիաւորներն ովքեր են .

...

— Ֆնդօն է , հօրեղբայրս , պատասխանեց Սաթինիկ . բայց
հազիւ թէ կամենում էր ասել , որ միւսերին չէր ճանաչում ,
երբ ձիաւորներից սլառանին , որ կրում էր մի ռուսական
գլխարկ , դարձաւ իւր ձիու վրայ . Սաթինիկ սաստիկ գունա-
թափուկելով սիրտը բռնեց , կրթնեց իւր մօրն և

— Մայրիկ , մայրիկ , գոչեց գողգոջիւն ձայնով , նա է , նա

...

— Ո՛վ , անշի . . . ի՞նչ եղար . . . :

— Գրիգորն է . . . հասիւր , մայրիկ . ասա՛ թող փախչէ . . . :
Բայց Ֆնդօի ահարկու ձայնը կտրեց նորա խօսքը :

— Տղերք , գոչում էր աւազակն , ամենքդ մատաղ կերել
էք . տէ՛ , բերէ՛ք իմ ու իմ ընկերներիս բաժինը տուէ՛ք . . .
գինի էլ խօ ունի՞ք . . . :

— Օրհնած որդի , գոչեց քահանայն , ձիու վրայ . . . :

— Հա՛ , տէրտէր , հէնց ձիու վրայ . . . տեղ ենք դնալու :

Մոռացա՛ք ասել որ Ֆնդօ մատուռից դուրս գալուց յետոյ
մօտեցել էր ամբոխին , իսկ միւս չորս ձիաւորները քաշուած
մինչև դեռտակն , իրենց գլխարկն մինչև աչքերը կոխած ,
մէջքերին ժողովրդեան էին դարձրել , ապա թէ ոչ Հախվե-
րխցիք շատ հեշտութեամբ կարող էին Գրիգորին ճանաչել , որ
Ֆնդօի նախազդուչութիւնների հակառակ չկարողացաւ համբե-
րել և դարձաւ ու ակնարկը ժողովրդեան կողմը դարձրեց իւր
Սաթինիկին տեսնելու :

Սաթինիկ և իւր մայրը հեռու էին , ծառերի և թփերի ն
տեւում ծածկուած . Գրիգոր նոցա շտեաւաւ , իսկ Սաթինիկ և
իւր մայրը նորման շատ լաւ տեսան :

Սաթինիկ վախից քիչ էր մնում մեռնէր . անդադար մօրն
աղաչում էր որ Գրիգորին ասէ փախչելու , վախենում էր որ

* Մի Սքարաւան օճ է , որ նշանակում է զվախ կայ որ խենթանաս :

կը բռնուի . մի կողմից էր ուրախութիւնից աչքերն արտասու-
քով լեցուել էին :

Քիչ բան չէր , չորս ամիս էր որ չէր տեսել Գրիգորին , չէր
կարողացել ասել նորան որ մայր է և դեռ ևս պաշտում է նո-
րան :

Ամեն կողմից գինու գաւաթներ և մատաղի սրտուղներ* է-
ին պաշտելու մինդօին , որ արագ շարժմամբ միմեանց ետեից
կլանեց մի քանի գաւաթ գինի , կերաւ մատաղ և մէկէն ի մէկ
աչքերը չորս կողմն յածելով ,

— Ա՛, տղերք , գոչեց , բաս եղբորս կինն , որդիներն ո՛ւր
են , նոքա սեղան չունի՞ն որ դուք էք ինձ հաց տալիս :

Ամեն ոք իւր չուրջը նայեց , վերջապէս մէկը նկատեց հեռ-
վում Սաթինիկին և մօրն ու ցոյց տուաւ մինդօին :

— Հա՛ , հա՛ , ծիծաղեց զուարթութեամբ մինդօ , էդ ինչի՞
են խռովիլ ձեզնից , այ հարս , այ հարս , գոչեց նա դէպ ի
Մարկոս աղայի կինը քշելով իւր ձին . մի քանիսն ուղեցին հե-
տեիլ նորան , բայց մինդօ յանկարծ դարձաւ և ասաց նոցա .

— Ա՛յ տղերք , թողէ՛ք հարսիս հետ տեսնուիմ , դուք մի
գաբ :

Նա այդ խօսքերն արտասանեց զուարթութեամբ և կատա-
կի ձևով , ուստի ոչ ոք մտածեց որ մինդօ իւր եղբոր կնոջ հետ
տեսնուելուց բաց ի , ուրիշ նպատակով է դէպ ի նա գնում :

մինդօ ծիծաղելով մօտ գնաց , բարեւեց հեռուից , յետոյ
ցած թռաւ ձին կռպեց ծառի րունից ու մօտեցաւ .

— Բարեւ , հա՛րս , ո՞նց ես , հարցրեց նա ժպիտով մը :

— Սաղ ըլնիս , լաւ եմ . էս ի՞նչ ձիաւորներ են հետդ :

— Ընկերներս են . . . դ՞ու ոնց ես , Սաթինիկ , դարձաւ նա
գէտ ևս դողացող աղջկան , որ աչքը ձիաւորներից չէր գա-
տում :

— Լա՛ւ եմ , մօմտաց Սաթինիկ :

— Հը՞ , հարցրեց խորհրդաւորապէս մինդօ , էտ որի՞ն ես
նայում , աղջի՛կ . . . :

Սաթինիկ ակնարկը փոխեց իսկոյն և սաստիկ կարմրեց .

— Լաւ ա՛ լաւ , մի՛ սմայել , սաղ ալխարհը գիտայ որ Գրի-
գորին սիրում ես , նրան ես նայում չէ՞ . . . :

— Ուրեմն Գրիգորն է , հարցրեց վախեցած մայրը , քո

* Պատառ :

հե՞տք . . . և նա զարմանքի հետ խառն կատկած տալով ետևը իւր տագեքը նայեց .

— Այո՛ , նա է , ժպտեց Ֆնդօ , ի՛նչ կայ որ . . . միթէ Գրիգոր մեր փեսան չէ՞ . . . :

— Հօրեղբայր . . . դռչեց Սաթինիկ խիստ յուզուած :

Նորա այդ շնչոն , որ արտայայտում էր մի անհուն երջանկութիւն , խիստ յուզեց Ֆնդօին և նա երեսը դարձուց , որպէս զի շտեմանուի թէ ինչպէս մի կաթիլ արցունք բղխեց այդ քարասիրտ մարդոյ աչքերից և եկաւ խկոյն չորանալու նորա արևից կիզուած այտի վրայ :

— Ֆնդօ , ասաց եղբորը կինը դառնութեամբ , ի՛նչ կատաղի ժամանակ ես դուել :

— Ինչո՞ւ կատակ , պատասխանեց այս անգամ Ֆնդօ խիստ լրջութեամբ , հարա , Սաթինիկ մայր է , նորա որդին Գրիգորինն է , Գրիգոր պատրաստ է ամենայն գոհունակութեամբ առնուանել սորան իւր կինը , հետեապէս այլ ևս խօսք չեմ ուղում լսել . . . ես այսպէս եմ ուղում . . . Գրիգոր , այո՛ , սպանեց եղբորս . . . բայց դադանն իսկ գիտէ իւր անձն սպառնալու . . . ինչ որ է , ես այժմ եկել եմ քեզ ասելու որ այս գիշեր կը պատրաստուիք թէ դու , թէ Մուրատ և թէ Սաթինիկ ճանապարհ ընկնելու . . . :

— Ո՞րտեղ , դռչեց խեղճ կինը սարսափած :

— Հեռու . . . շատ հեռու , ուր Գրիգոր կարողանայ ազատ ապրիլ և դուք երջանիկ :

— Մեր առնը , մեր հոգե՞քը . . . :

— Ես կը դառնամ . . . կը սրբեմ ամեն ինչ և ձեր տղան դայն ապահովեցնելու չտփ գումար կը բերեմ՝ ձեզ . . . այս է ամենն . . . ո՞ր է Մուրատ :

— Ֆնդօ , ասաց եղբոր կինն առանց նորա հարցին պատասխանելու , թո՛ղ մի քանի օր մտածենք . . . ի՞նչ կ'ասեն գիւղացիք եթէ . . .

— Ինչ որ կ'ուզեն թո՛ղ հաջեն , դուռաց Ֆնդօ , ես իմ գործս գիտեմ . . . միթէ այնքան յիմար ես որ թողնես աղջկանդ այրի և անսպասի . . . հը , չէ՛ , ուրեմն էլ խօսելու ոչինչ չկայ . . . ես Գրիգորինն այստեղ բերի որ դայ քո առջևդ և խոստանայ Սաթինիկին իւր կինն անել . . . հասկացար . . . :

— Թող քո կամքը լինի , թո՛թովեց եղբոր կինը :

— Ո՞ւր է Մուրատ , հարցրեց նորէն Ֆնդօ :

— Զգիտեմ, սլաւոսխանեց կի՛նը, աղերանց հետն է՝

— Լաւ . . . :

Եւ նա նայեց Սաթինիկին . որքան փոխուել էր նա այդ խօսակցութեան ընթացքում . աչքերը, սիրուն մարած աչքերն այժմ փայլում էին, երեսը կարմրել, սիրտն ուրախութիւնից բարախում էր . . . :

— Երջանի՞կ ես, հարցրեց նորան Ֆնդօ հայրական ժպիտով :

— Ո՛հ, հօրեղբայր . . . միմիջեց Սաթինիկ և քաշեց դէպ ի իրեն Ֆնդօի կողտ ձեռքը, տարաւ շրթունքներին . իսկ երբ Ֆնդօ խիստ յուզուած կաթեցնում էր իւր աչքից երկրորդ կաթիլ արցունքն իւր ձեռքի վրայ, այնտեղ արդէն կային և փայլում էին Սաթինիկի աչքերից ինկած երկու կաթիլները :

Այս կողմ գիւղացիք նորէն սկսել էին իրենց եւլի՛ն, քահանայն ընկողին արբած՝ ընկել էր երկու հուժկու երիտաւարդների մէջտեղ, որոնք նորա երկու ձեռքերից բռնած քաշում էին և ծիծաղելով գոչում .

— Պար եկ, տէրտէր . . . հայտէ, եալլի . . . :

— Օրհնած որդիք . . . այ՛ ձեզի դուրսպան . . . դուռում էր քահանայն, հերիք է, թո՛ղ տուէք ինձ, մինչև բողազս լցուել է . . . օրհնած որդիք . . . :

— Հըմ, գոչում էր արբած տանուտէրը, բաա քեզ ո՞վ էր ասում որ այդքան ուտես . . . խեղճ կնիկների էիր տեսել հա՞մ . . . տէ՛, հիմա էլ պարի՛ր տեսնէք . . . :

Եւ այսպէս քաշքշում պարել էին տալիս քահանային, իսկ երէցիկինը ծիծաղում էր և գոչում .

— Ուխտայ . . . տեղն ա՞ . . . քեզ ո՞վ էր ասում որ ջէհէլի նման գնտա ստար կնիկների ձեռքեր բռնես, հախդ ա, քաշի՛ր :

— Դէ սո՛ւս դու էլ, դո՛ւստր Եւայի . . . գոչում էր քահանայն, ի՞նչ ես դուռում, նախանձում ես որ քո ձեռքիցդ չբռնեցի ու պարէի հա՞մ . . . :

— Վա՛յ, քոռանաս, անամօթ, գոչեց երէցիկինը . տեսնո՞ւմ էք ինչեր է ասում . . . :

— Եալլա . . . ծիծաղում էին չորս կողմից, տէրտէր ու տէրտէրակիւնը կո՛ւմում են . . . :

Ձիաւորներն այժմ դարձել և պարն էին դիտում ծիծաղելով. ոչ ոք էր նոցա այլ ևս նայող, ամենքը քահանայով և երկցիկնով էին զրազուած, որոնցից առաջինն ընդ քարչ պարել էին տալիս, իսկ երկրորդը խօսքեր, նախատինքներ էր տեղում իւր ամուսնոյ գլխին . . . :

Սաղանդարները կիսալուսնաձև խումբի հետ դառնում էին, և ևս ևս սպիտակ փողեր էր որ չորս կողմից տեղում էր նոցա առջև . . . :

— Այ չարա՜* . . . գոչում էր սաղանդարը . . . :

Եւ երբ մէկը նորան տալիս էր մի 10 կոպէկանոց, նա գոռում էր .

— Շէն կենայ Մարտիրոս աղան, 10 թուման չարաչ տուաւ . . . :

Յանկարծ սաղանդարները լռեցին, պարողներն ոմն ծռած, ոմն ոտքը բարձրացրած, ոմն թռնելու միջոցին կանդնած մնացին. այդ բոլորի պատճառը Ֆնդօն էր, որ իւր ձին քելով եկաւ մէջտեղ կանգնեց և ձեռքով նշան անելով որ լռեն, գոռաց .

— Ա՛ տղերք, ձեզ բան ունիմ ասելու . . . :

Ապա ցած իջաւ, մատն բերնին դնելով սուլեց, ձին տուաւ մէկին և ամբոխի մէջտեղ կանգնած՝ խօսիլ սկսեց .

— Դուք գիտէք որ իմ եղբայրս սպանուեց և սպանողն իմ եղբորս աղջկայ սիրովն էր. աղջկին այժմ յղի է և որդի կը ծնէ Գրիգորին, ամենքդ էլ խօ ճանաչում էք այդ Գրիգորին . . .

— Որը ես եմ . . . լսուեցաւ և Գրիգոր մօտենալով Ֆնդօնին, գլխարկը հանեց ու ժպիտով մը բարեկց բոլորին :

Դիւղացիք սարսաղիւծ՝ ճիչ արձակեցին, ամենքը կարծեցին հանգիստաւ լինիլ վրէժխնդրական մի տեսարանի, մինչև իսկ տանուտէրը վազեց Ֆնդօի մօտ և գոռաց .

— Ների՛ր, Ֆնդօ . . . :

— Պէտք չկայ ձեր միջնորդութեան, ժպտեց Ֆնդօ և Գրիգորի ձեռքիցը բռնեց ու յարեց . Ես ներել եմ սորան և կը ներեմ եթէ համաձայնութի իւր սիրածի հետ ամուսնանալ . . . :

— Հո՛ւռուա . . . պոռաց ամբոխը :

— Լսէ՛ք, գոչեց Ֆնդօ, գիւղի մէջը չենք, այստեղ ոչ ոք

* Պարելու ժամանակ նուագաժուին տուած դրամները :

կայ մեզ մատնող . . . քահանայն պատրաստ է , մատուռն էլ կայ . . .

Ասաց , հսկայական քայլերով դէս ի Սաթիւնիկը վազեց , բռնեց նորա ձեռքից , բերեց Գրիգորի մօտ , երկուսի ձեռքերը միացրեց և

— Տէրտէր , գոչեց , շուրջադ քցի՛ր , սոսակ պիտի անես . . . :

Գիւղացիք սաստիկ զարմանքից խօսիլ չէին կարողանում , այլ բաց սքանչութիւններով յայտնում էին իրենց ուրախակցութիւնն և համաձայնութիւնը , մինչդեռ Սաթիւնիկ այլ ևս իրեն զսպել չկարողանալով ընկնում էր Գրիգորի գրկում և պատանին զրոյմեց նորա չրթունքների վրայ առաջին օրինաւոր համբուրը . . . :

— Օրհնած . . . թոթովեց քահանայն , ո՛չ բաժակ կայ , ոչ մատանի , ոչ թագ , ոչ զգեստ . . . :

— Հայտէ . . . գոչեց Ֆնդօ , զինի շատ կայ , առանց զգեստի կատարիր . . . :

— Բայց . . . գոչեց քահանայն , Եկեղեցին թոյլ չէ տալիս . . . :

Այդպիսի ծանր խօսքերից յետո՛յ՝ բոլոր գիւղացիք տարուժեամբ լռեցին , Ֆնդօ կատաղութիւնից ձեռներն էր կոտրտում :

Յանկարծ մէկը սրացաւ Ֆնդօի մօտ և բարձրաձայն դուռաց .

— Եկեղեցին թոյլ է տալիս . . . :

Ամենքը խօսողին նայեցին , ոչ ոք ճանաչեց նորան :

— Ո՛վ է , հարցնում էին չորս կողմից :

— Տէրտէր , գոչեց անծանօթը , ձգի՛ր շուրջադ , առանց զգեստաւորութեան այսպիսի դէպքերում կարելի է պսակ կատարել . . . նոյն իսկ մկրտութիւնն առանց աւազանի :

Քահանայն դարմաց սծ նորան նայեց :

— Ո՛վ ես դու , գոչեց յոխորտանօք , որ ինձնից լաւ գիտես . . . :

Անծանօթ ձեռքը զրպանը խոթեց , հանեց այնտեղից մի փորրիկ տուփ , բաց անելով ցոյց տուաւ ամբոխին մի չքեղ ավազակ մատանի , պատկառանք մօտեցաւ Սաթիւնիկին , որ զլուխը կախած սրտատրոյի սպասում էր , և ասաց .

— Տիկին , ընդունէ՛ք այս նուէրը Սոթակի Տղայի կողմից :

Այլ ևս անկալելի է մեզ նկարագրել զիւղացւոց սարսափը , զարմանքը , նոցա ճիչերը , հուռուաները . . . :

Իսկոյն քահանայի վրայ ձգեցին շուրջառը , մտցրին մա-
տուռն և սկսուեց աւ ամուսնութեան ծէսն ամբողջ գիւղաց րց
ներկայութեամբ , Թուխ Մանուկի գերեզմանի վրայ , Թուխ
Մանուկի , որ ինչպէս պատմում են գիւղացիք , մի սիրուն
պատանի էր , և որովհետեւ չէր ուզում թողնել իւր Հայ նշա-
նսմն և ամուսին լի լը տիրող Պարսիկ իւխանի աղջկան , որ
սիրահարուել էր նորա վրայ , իւխանը սպանել առաւ նորան
և թաղել տուաւ հասարակական գերեզմանատնից դուռս :

Ո՛րքան գեղեցիկ բան է ամուսնանալ սիրոյ զոհի մը գերեզ-
մանի վրայ :

Քահանայն սկսեց , նշանն օրհնեց , սկսեց աղօթքի , որոնք
նա արտասանում էր բողոքովին անհասկանալի և ցած ձայնով ,
լեզուն թոյլ էր բերնի մէջ , գլուխը ծանրացած , հագիւ կաշո-
ղաց աւ աւարտել ընկաւ գետին քիած , ուրտեղից նորան վեր-
ցնելով տարին դուռս փշտոնենայ մը ներքեւ և թողին խաղա-
ղօրէն ննջել :

Ամբողջ արարողութեան ընթացքում Սոխակի Տղան և իւր
ընկերները կռթնած պարին պաղութեամբ գիտում էին և երբ
հարսն ու փեսան ձեռք ձեռքի տուած դուռս էին գալիս մա-
տուռից , Սաթիւիկ գլուխը բարձրացրեց , նայեց Սոխակի Տղաին
և անհուն շնորհակալութեամբ ժպտեց . . . Սոխակի Տղան
գունաթափուեցաւ . . . ակնարկը հեռացրեց , ձեռքը սրտին
տարաւ և եթէ չլիւթնէր սրտին , անշուշտ կ'ընկնէր գետին .
հայիւ կարողացաւ զսղել մի ճիշ . . . :

Ո՛վ գիտէ ինչե՛ր էր մտաբերել . . . :

Դրսում մայրը գրկեց իւր որդւոց , իսկ Ֆնդօ բոնեց Մու-
րատի ձեռք'ց , որին արդէն գտել էր , բերեց Գրիգորի մօտ և
ասաց .

— Մուրատ , մոռաց'ր անցեալն և գրկի՛ր փեսաւիդ . . . :

Երիտասարդը պահ մի վարանեցաւ , բաց յետոյ ընկաւ
Գրիգորի բաց բազուկներէ մէջ ,

— Կերկի՛ր , փախաց Գրիգոր :

— Կերուած ես , պատասխանեց Մուրատ . քոջս երջան-
կաց'ւր :

Իսկ Սաթիւիկ' . . . ի՛նչ հարկ է ասել . . . նա խիստ եր-
ջանիկ էր :

Կուսագածութիւնը սկսեց , նոյնպէս և պարը :

Սոխակի Տղան մօտ գնաց Ֆնդօին ,

— Գնանք , ասաց նորա ականջին , կարող են մատնիչներ լինիլ :

— Այո՛ , պատասխանեց Ֆնդօ և մօտեցաւ զոյղին , որ ջրջապատուած մի խումբով , միմեանց ձեռքը դեռ ևս բռնած , ընդունում էին շնորհաւորութիւնները :

— Գրիգոր , ասաց Ֆնդօ , գնանք , քեզ սպասում են .

— Ո՛ւր . . . հարցրին ամեն կողմից և Սաթիինի՛ գլունաթափուած Ֆնդօին նայեց :

— Մի վախենաք , ոչինչ չկայ , միայն թէ մէկին խօսք եղբ տուե՛լ . . . Գրիգոր երկու օր յետոյ , այսինքն չորեքշաբթի օր կը վերադառնայ դիւղը : Հայտէ , Գրիգոր , դարձաւ նա փեփսային , համբուրիւր կնոջը և գնանք . . . :

Սաթիինի և նորա մայրն իսկոյն իմացան այդ զգուշութեան նպատակը , նոքա արդէն դիտէին որ այդ բացակայութիւնը կը տե՛է մինչև երեկոյ :

Արդէն սկսում էր շրջ վերջանալ :

Սաթիինի և Գրիգոր համբուրուեցին . յետոյ Ֆնդօ և Գրիգոր արագութեամբ ձի նստան և ապշած ամբոխի աչքերից կայծակի արագութեամբ անհետացան բլուրների ետեւում միւս ձիաւորների հետ . . . :

— Տեսանք Սոխակի Տղային . . . ասում էին ամենքը . . . :

— Գրիգոր ինչու գնաց նոցա հետ . . . :

— Կարելի է վախենում էին . . . :

Իսկ Սոխակի Տղան մի ժամի չափ սաստիկ արագութեամբ արշաւելով առաջնորդեց լուսնամբ իւր խումբին , և երբ նոքա դուրս էին եկել Արարատեան դաշտի վրայ , կանգնեցրեց ձին , հրամայեց կանգնիլ և դառնալով Ֆնդօին , ասաց .

Ֆնդօ՛ , ես պիտի բաժանուիմ ձեզից . . . :

— Ինչո՞ւ , դուչեց զարմացած հսկայն , չե՞ որ գիշերը միասին պիտի ձեռնարկենք մեր գործը :

— Դուք այդ արէք , գիտէք որ Սոխակի տղան ոչ ոքից է վախենում և իւր ընկերներին օգնելու չի՛մտալանալ . . . Սոխակի Տղան վատահ է որ Ֆնդօ կը բռնէ իւր տեղին . . . ես գործ ունիմ , դուք գնացէք , իսկ ես երկու օր յետոյ կը գամ տեսնուելու ձեզ հետ . . . :

— Ո՛րտեղ , հարցրեց Ֆնդօ դեռ ևս ապշած Սոխակի Տղայի այդ բոլորովին տարօրինակ ընթացքի վրայ :

— Այնտեղ , չարունակեց Սոխակի Տղան լրջութեամբ , ուր

Գրիգորը և . . . և իւր ընտանիքը կը դնան , Տաճկահայաստան .
 . . Բայազիդ ,

Ասաց և ակնարկը հեռացնելով նոցանից , ժողուեց ձիու
 սանձը :

— Դէ՛հ , ցոեւսութիւն . . . յարեց սլահ մի յետոյ և դառ-
 նալով Գրիգորին՝ յարեց . Գրիգոր . . . :

Պատանին նորան նայեց :

Սոխակի Տղան սլահ մի լռեց և ապա ասաց դողդոջիւն ձայ-
 նով .

— Շուտ արա . . . այս դիւեր Տաճկաստան անցիր կնոջդ
 հետ . . . վատ հետեւանք կ'ունենայ եթէ վաղը . . . աղջիկն
 Իգդիր մնայ . . . :

— Վտանգ կայ , հարցրեց Ֆիդօ աշխուժով :

— Ո՛հ , պատասխանեց դառն ժպիտով Կարապետ , վտանգ
 ոչ ուրիշներին . . . բայց խորհուրդ եմ տալիս ասածս անել .
 . . իսկ դուք , Ա՛ռաքել , Ջահնգի՛ր , դարձաւ նա իւր ընկերնե-
 րին , ձեզ վաղը զիւեր սաղերի մէջ կ'ըստպասեմ . . . մնաք բա-
 րե՛ւ . . . :

Եւ գլուխը դարձնելով , մտրակեց ու կայծակի արագու-
 թեամբ հեռացաւ . . . :

Արեւը մայր էր մտել և մութը սկսում էր սլատել ամեն
 կողմ . . . :

(Շարունակելէ)

Վ. ՓԱՓԱՋԵԱՆՅ

ՍՈՒՐԲ ՄԵՍՐՈՊԱՅ ՏՕՆ

Հայ եկեղեցիին՝ եթէ ոչ յունականին չափ բազմաթիւ
 սուրբեր , ունի սակայն անոր չափ բաւական տօներ զոր
 սուրբ կ'աւհէ : Բաց ի տէրունական օրերէն՝ ազգային
 եկեղեցւոյ յատուկ հայրապետաց տօներ կան , որոց մէջ
 առաջին տեղը կ'ընէ Ս. Լուսաւորչի անունը , մինչդեռ
 մի քանին և մասնաւորապէս Ս. Թարգմանչաց և Վար-
 դանանց տօները կ'յիշատակէ օրացոյցն և եկեղեցին ա-
 նոնց յիշատակը կ'մեծարէ , այլ իբրեւ նուիրական և

սուրբ, մանաւանդ թարգմանչաց տօնը, չպահեր հայ
 ժողովուրդը: Բայց, ըստ մեզ, եթէ կայ տօնելի անուն
 մ'որ ամբողջ հայ Ազգին պատմական և գրական կենաց
 հետ կապուած է այնպէս, ինչպէս հոգին մարմնոյն
 հետ, այդ անունն է Ս. Մեսրոպայ անունը: Կան մեր
 ազգի մէջ տօնելի անուններ, որ ուղղակի յարաբերու-
 թիւն ունին հաւատոյ հիմնական վարդապետութեանց
 հետ և կրօնական այլ և այլ նշանաւոր իրողութեանց
 նուիրագործեալ նշաբաններն են, սակայն ոչ նուազ
 տօնելի են այն անուններն որ ազգի մը բարոյական և
 մտաւորական վերայինութեան գործերու, կրօնից ազա-
 տութեան և ժողովրդային զարգացման զանազան պա-
 րագաներու հետ կապուած են: Եթէ կրօնից նահատակ-
 ներ հոգեկան ջերմ մեծարանաց արժանի են, ոչ նուազ
 արժանի են երախտագիտական խորին զգացմանց այն
 անձնաւորութիւններն որ ճշմարտութեան, արդարու-
 թեան և լուսաւորութեան դատին նուիրած են իրենց
 բոլոր կեանքը խաւարին և բարբարիկ դարերու մէջ և
 աղգային վերակենդանութեան և փրկութեան խարխիս-
 ներ եղած են: Ինչպէս երկնային երանութեան, նոյնպէս
 և երկրային յառաջդիմութեան հերոսներ կ'գտնուին, և
 այս վերջիններու կարգէն է գլխաւորապէս Ս. Մեսրոպ:
 Եթէ Ս. Լուսաւորիչ իր նահատակութեամբ կրօնի լոյսը
 սփռեց Հայոց աշխարհի մէջ, Ս. Մեսրոպ իր մարտիրո-
 սութեամբ ուսմանց ճառագայթներն արձակեց աղգային
 մարմնոյն մէջ: Մին Ազգին հոգին վերաշինեց, միւսը՝
 միտքը վերանորոգեց: մին գրաւ կրօնից սկզբունքն ու
 սահմանքն աւելի հաստատ և զուտ առաքելական հի-
 մանց վրայ, միւսն աղգայնութեան և լուսաւորութեան
 տարրերը զօրացուց: Առանց Ս. Մեսրոպոյ, Ս. Լու-
 սաւորչի գործը պիտի մնար թերեւս անարդիւն, և այլա-
 ընդու ու այլոքմիտ Հայ ժողովրդոյ սրտին մէջ չպիտի
 արմատ ձգէին ընտանեկան և հայրենի սիրոյ այն բուռն
 զգացմունքն որ նոր մղում և նոր ուղղութիւն տուին
 կրօնական ջերմ զգացմանց և ծնան աղգային զուտ դրա-

կանութեան արդեանց հետ, ազգային միութեան և տեսակ մը համերաշխութեան այն տրամադրութիւններն որ իրենց ծայրագոյն աստիճանը հասան Վարդանանց և Ղևոնդեանց դարուն մէջ, և կրօնից անկախութեան ու խղճի ազատութեան բարձր սկզբանց պաշտպանութեան զարմանալի հանդէս մ'ընծայեցին հայութեան պատմական կենաց մէջ:

Վարդանանց տօնն, արդարեւ, այս վերջին տարիներս ոչ միայն եկեղեցական այլ և ազգային տօներու կարգն անցած է, այլ տակաւին Ս. Մեսրոպ Աղգին հանրային երախտադիտութեան շօշափելի գրաւակն մը չէ ստացած, դեռ ևս շատերու համար վերացական նշանակութիւն մ'ունի, թէև արդարութիւնն և մեր գոյութեան զգացումն պարտ կ'դնեն մեր վրայ տալ անոր հայ գրական և կրթական աշխարհին մէջ առաջին դահն, ազգային հանդէսներու մէջ առանձին աթոռը: Հսկայական եղաւ երբեմն իր գործն, որու արդիւնքը ցարդ կը վայելէր, այլ դժբաղդաբար չենք մեծարեր անոր յիշատակն և չենք տօներ անոր սուրբ և պաշտելի անունն ինչպէս որ արժան է:

Աղգային հանդէսներն ունին ամեն լուսաւորեալ ազգաց մէջ իրենց խորհրդաւոր և ոգևորիչ նշանակութիւնն, և մանաւանդ պարտին աւելի մեծ կարեւորութիւն ունենալ այն ժողովրդոց համար որ սահմանուած են պատմական և գրական յիշատակներով ասորիլ: Ուստի փափաքելի է մանաւանդ այս պահուս որ Ս. Մեսրոպայ լեզուն և գրականութիւնը կ'հալածուին ի նովիս, ազգային նուիրագործել Հայ կիւղէնպէրիկն անունն և իր տօնը չէ թէ միայն եկեղեցւոյ ծոցն անշուք և աննշան կերպով, այլ ազգային ընդհանուր հանդիսաւորութեամբ կատարելու միջոցները խորհիլ: Նոյն ազգային կրթական իշխանութիւնն և հաստատութիւնները պարտին տալ այդ օրինակը՝ տօնախմբելով Ս. Մեսրոպայ անունն և վայելուչ շքեղութեամբ հռչակել անոր յիշատակը, մինչև որ ձեռնհաս կրօնական իշխանութիւնը

յատուկ որոշմամբ սրբադործէ այդ օրն և մեծ տօներու կարգն անցընէ՝ բոլոր հայութեան համար :

. . .

Ահա այդ երախտագիտական գովանի զգայմամբ անշուշտ Զմիւռնիոյ ազգային վարժարանի հիմնադիր Հայ հասարակութիւնը՝ վաթսուն տարի առաջ՝ Ս. Մեսրոպայ անուամբ օժեց այդ վարժարանն, որ ի շնորհս Յովհաննէս Էֆէնտի Սպարդաւեանի ի հիմանց վերաշինուելով՝ աւելի հոյակապ դիրք և լրթական պիտոյից յարմարագոյն ձև մ'առաւ : Ուստի երջանիկ պարտին լինիլ Զմիւռնացիք որ իրենց այդ վարժարանի անունն առիթ կ'ընծայէ իրենց տօնել և փառարանել Ս. Մեսրոպայ յիշատակն ամեն տարի, և Մեսրոպեան սանուց համար բարեբաւ տիկ օր մ'է արժանի պատիւը նուիրելու Հայ զրականութեան մեծ վարդապետին :

Անցեալ յունիս ամսուն 27ին՝ մինչ տարեկան հարցաքննութիւնները կ'շարունակուէին, ըստ սովորութեան, տօն կատարեց Ս. Մեսրոպայ տունն, ուր իր սանունք պարագային յարմար ճառեր ու քերթուածներ արտասանեցին և զանազան երգեր երգեցին : Ներկայ էին Ս. Առաջնորդ հայրը, քահանայից դասն և խումբ մ'ազգայիններ, որոց մէջ կանայք աւելի բաղմամբ լինէին : Բայց միթէ այդ հանդէսն ունէ՞ր մեր արդէն տկնարկած մեծ շուքն ու նշանակութիւնը բոլոր Հայ հասարակութեան համար, միթէ այն օրն իր մեծ նշանաբանով բան մը կ'սօսէ՞ր և կ'ազգէ՞ր հայ ուսումնասէր և ուսումնական դասուն, հայ ծնողաց, հայ ժողովրդեան առ հասարակ : Յաւ է յայտնել, որ լուր և սովորական օրերու պէս անցաւ շատերուն համար այն օրն . թերեւ յիշատակ մը, զգացում մը չգրգռեց հայ սիրտերու մէջ, և մինչդեռ Ս. Մեսրոպեան վարժարանը խնդազին երգերով և ծափերով կ'ընդունէր, շատ հայեր իրենց դործերով կ'ըզբաղէին :

Եւ ի՞նչ բանի վերագրել այս անտարբերութիւնն,

աղգային զգացման նուազման , պաշտելի անուններու վայել .յարգանալայ թերութեան թէ ոչ անձնական դործերու ստիպողականութեան : Շատեր այս վերջին պատճառը մէջ կ'ընեն . սակայն ընդունելի՞ է : Անտարբեր չեն Հայք՝ մինչև իսկ գործի օրեր , ներկայ գտնուելու պարահանդիսի , նուագահանդիսի և թատերական ներկայացումներու , այլ երբ խնդիրն աղգային պարզ հանդիսի , աղգային պատմական յիշատակի տօնախմբութիւնն է , ահա այն ժամանակ չեն պակսիր բացակայութեան բարուրանքն :

Ս. Սուլիստրու հայրը հայրապետական ճշմարիտ աւելնով բացատրեց թէ սոյն հանգէսն և Ս. Մեսրոպայ յիշատակն ինչ մ'աժ նշանակութիւն ունին Հայոց համար , թէ ինչպէս ընդունի այդ կենսատու հոգին նոր ոգի ներշնչեց աղգայնութեան և թէ որքան մեծ և նուիրական պարտաւորութիւն մ'է ամեն հայու համար ազգայնութեան այդ կապն անվթար պահելով հանդերձ՝ ցոյց տալ արդեամբ թէ զիտէ գնհատել և պաշտել այն հայրապետներն որոց տօնը կ'կատարէ եկեղեցին և վարժարանս կ'հռչակէ անոնց անմահ յիշատակը :

Մի քանի աշակերտներու* արտասանած ճառերն ու քերթուածներն , որ Ս. Մեսրոպայ աղգաչէն և զրաչէն դործոց կ'վերաբերին , հրատարակել զանց ընելով՝ կը տպենք միայն Պ. Դրիդոր Յակոբեանի կարգապատճառաւորը .

ԱՌ. ՍՈՒՐԲՆ ՄԵՍՐՈՊ

Որո՞ւ համար սերկեամս հանդէս սոյն հոշակաւ յարկի մէջ .
 Որո՞ւ համար սուրբ բզգացմամբ կ'ընեն քրտերն ելեւէջ .
 Ո՞վ առարկայ օրհներգութեանց . որո՞ւ համար սոյն նուագ .
 Այս՝ մի վե՛ր Ոգոյ համար կատարի մեր սոյն այս պարտ

* Որք էին վահրամ՝ Տ. Պետրոսեան , Վահէ Մամուրեան ,

Մե՛ծ է օրս առ . մե՛ծ այս հանդէս , ապերախտ նա որ չգտայ ,
Լուսոյ որդիք միայն գիտեն . անոնք նանչեն շարզ նորա .
Մեր ազգային հանդէսներէ նշանաւոր գայտ սեպեմք ,
Ազգայնութեան նըշանակեան ի սոյն միայն կը գտնեմք :

Թէ կարելի ըլլայ , ես գայտ պիտի գոչեմ . « Ո՛վ Տաճար ,
Ընդարձա՛րու՛ որ հ ա խմբութի լուսոյ որդւ ց մեծ կանաւ .
Տօնել հանդէս շքեղապէս , հռ ալիւ փառք մի Աճձի՛
Որ Հայութիւնն յոյժ բարձրացուց , պարծա՛նք եկայ մեր Ազգի՛ :

Տեսր՛ք , ձեզ չէ ոք անխնօր Աստուածաշն . րճն սոյն Ոյի ,
Նորա բարիք ցանց վաւել՛ն ամեն որդիք Հաւազգի .
Ազնուախնճն Մեսրոպ է ա՛ն , պատկառելի՛ն կրօնական .
Տեսէ՛ք , ի՞նչ նա երկնէ խորհուրդ մեր հէ՛ք Ազգի Հաւական :

Մեսրոպ , այո՛ , անուն վըտեմ , շնորհակալեաց աքժանի .
Ո՛ր սիրտ Հայկա՛ն չբարբախտ ի լուր անուաճա մեծի .
Մեսրոպ , որ մեզ պարգե եցաւ պարգե յերկնաստ գերակայ ,
Նորա մըտաց խորհուրդ ի նձի աստ հռչակել կը մըլաւ :

Մեսրոպ , այո՛ , մի ամն է որ նմանն շատ դարք չեն ծրխշ ,
Մեսրոպ է մի յայն հաճաքաց բնէ որ Հայ ազգ կայ յակնիւ .
Մեսրոպ է մի աստղ շողշողուն , ծագած միայն մեզ համար ,
Նո՛ն աստղ , այո՛ , Արարատն փաբատեց զայն մար խաւար :

Մեսրոպ մի մեծ փառաց համար էր սահմանաւած երկինհէ՛ն ,
Արհամարմեց նա աշխարհի շուք եւ սլախի համօրն .
Արփունեաց մէջ նորա համար կար յոյժ շքեղ տաւարեղ ,
Մերժե՛ց զամենք . մի բարձրը նա նըպատակի ծառայեց :

Բարձր էր , այո՛ , յոյժ հիաստանչ նորա մշտաց նըպատա՛յ ,
Թէ լաւ խորհինք , չի՞ բարեաց միջ նորա գոքձին նըմանակ .
Թէ չէր Մեսրոպ , ո՞հ , Հաւատաւան պիտի լիրճեր ի մըտն .
Թէ չէր Մեսրոպ , ոսկիա՛րաշ ո՛ւր այս յեզուն Հայկական :

Մեսրոպ անխոնջ մըշակ տառից հանդիսացաւ Աստուածեմ .
Մեսրոպ լուսոյ որդիք ըրաւ մի մեծագոյն մասն Հաւկեմ ,
Թէ չէր Մեսրոպ , ո՞հ , օտարին դեռ մենք զբրոց ըստբալներ
Եղած , աւա՛ղ , 'տի դրոշմէինք՝ մեր մտներու ծընունդներ :

Արդե՛ս ամեն ուսեայ գիտէ կեանք, պատմութիւն Մեծորայ,
Դժուարութեանց, արգել՛ի երու ո՛րչափ եղաւ հեքուկայ.
Այ՛ նա ամեն բանի առջեւ կեցած իբր քաջ անդեան,
Իւր մեծ խորհուրդ ի գործ դրբաւ յօգուտ, ի վա՛ռս Հայսրեան:

Աշխատե՛ր մարդու առջեւ չըկայ երբե՛ք խոչ եւ խուր.
Վրան՛ Մեծորայ հալածական քրաւ մեզմէ խաւար մուր,
Տե՛ս, նա ի նշա՛ս յԱստուած միայն ապաստանած իւր խորհուրդ,
Էջ ժամանէ յիւրն հրապառակ, բղձից իւր տայ մեծ յագուրդ:

Ահա՛, տեսէ՛ք նորա հակառակ հրաշանհար, խոհական,
Տեսէ՛ք զի՛նչ նա երկնէ ի միտս, զի՛նչ յիւրն վրսմ հերշման.
Մահնո՛ւն, աղէ՛, նշագեցէ՛ք նորա երկնածն հրաշալի,
Հնորհիւ երկնից, նա ձեզ ծընաւ տա՛նք ձեզ կարի հանելի:

Ի բա՛ց մեզմէ, ա՛յ ասարիւն խեցրել տառեր չեն հաճեյ,
Աստուած ձեռամբ ձեզ Մեծորայ պարգեւեց տառէ յոյժ արգայ,
Ձեզ աւեօխ՛ս, մանկո՛ւն՛ ուշիմ, օ՛հ, ժողկեցէ՛ք ի Տաճար,
Ձեք մըտաց մեջ հաճիւթեցէ՛ք գլտուքեան լոյսն հրավառ:

Ինչպէս Մաթն՛ս Սնեա լեռնէն առա՛յ տախտակն օրինաց
Խորայելի ժողովրդեան կը նշվրեր յոյժ բերկրած,
Իւ մերս Մարտայ երկնապարգեւ տառիւն ղիմէ առ Սահակ,
Հրմուռի Սահակ, խաչապ հոգիւն, մեծ իմն ցոյց տայ ըստնհաճէ:

Զուտու՛նսո՛րն Վրաւաշապուհ, զԱւագանին Հայսրեար
Հուտ ի ժողով նա գումարէ ցոյց տայ Հակեո՛սն հրաշառաւ,
Ըստնհաճեայ Նախարարեանն, վաղի հակառակ Մեծորայ,
Ծաղ աւարեայ գոչեն ամենք. «Այս ի՛նչ շրնորհ գերակայ»:

Ի մի հրաման վեհապետին բացուին տաճարք Միհերթեան,
Ճարտար մանկուհի հոն կը ժողվին կրթիլ ի վարժս գիտութեան,
Կայրէ Մատիս, ուրախանայ Արաշառեայ պերն աշխարհ,
Օրհնեն բերանք զարհիւն Մեծորայ. Մեծորայ էր չա՛հ լուսավառ:

Հնորհա՛լալի՛ք անտաւ քեզի, աստուածաբեալի Վարդապետ,
Հայկեան տոհմին զբրազխաց ըզ՛եզ նանչնմբ դաւապետ,
Դու ամսա՛ն եւ Հայ որտից մէջ, եո կեանք՛ երկաւ ն հալեր,
Քանի որ Հայն ապրի յերկիր, յաւերժ ապրին եո փառհեր:

Մա՛նկունք, ա՛ղէ, օրհնեցէ՛ք զԱ՛յն երախտապարտ զգացմամբ,
Հեռեւեցէ՛ք նորա շաւոց, յիշեցէ՛ք զայն բզմալմամբ,
Նորա ոգին, օ՛յ, բզգեցէ՛ք. եւ դուք անդամք օգոտակար
եղի՛ք Ազգի՛ն. Մեսրոպ վերէն գայս ձեզ մաղբէ անդադար:

Ը՛նէքք, սերկեանս յիշատակաւ արիշ պարսմ ձեզ վերադրեմ,
Ի սո՛յն հանդէս կը մտնա՞ր ձեր գլխադրականն ա՛ր վրեմք,
Ինչպէս Մեսրոպ կ'օրհնէ վերադառ նորա գործերն անհոռաց,
Օ՛ն, մատուցէ՛ք շնորհակալի՛ք վեհի՛ն՝ որ գաւս նշխրեաց:

Նորա կենաց համար մաղրանք վերադառեալ պարսմ է մեր,
Տէ՛ր յարուցէ՛ Հայոց ազգիս նորա նշման անհաւանք,
Սոյն երկամբ մեզ յատկապէս ձենեալ պարգեւք երկնաձիր,
Որոց շնորհիւ մեզ կառուցան երկաւ յարկեր յո՛յժ ընտիր:

Հնորհակալի՛ք անհուն նաեւ Առաջնորդին մեր արհի,
Որ մեզ հարդէ նարբ հանձնարովն նշմարութեան քաջ ուղի.
Նա քաջարբուն հովուութեան մէջ, տեսէ՛ք, օ՛րջաքի կրքութեան
Սէր տաճե՛ղով՝ դասախօսէ յերկսեռ վարժոցս Հայկական:

Հնորհակալի՛ք նոյնպէս մեզմէ Ուսումնական խորհրդոյ,
Որ ջանք եւ փոյր մեզի համար չլիւզեացեց միշտ, աջո՛ւ,
Նա մանաւանդ ատենապետ նորին Լեզոճէր Էճէճի
Հագածութեամբն յանախ մեզի՛ բոլ յիշատակ ցանկալի:

Ապրի՛ն, ապրի՛ն մեզ Բարեբաբ, մէն մի Մեսրոպ էն նոհա,
Երախտագէտ սրտերն լինին նոցա արձանք մշտակալ,
Նա որ անխնջ մեր կրքութեան համար տանի փոյր եւ ջան,
Մեր շրթերէն օրհնութիւններ առնաւ մի՛շտ եւ յաւիտեան:

Ս. 2.

ՄԱՆԻՍԱՅԻ ԽՆԴԻՐ

Ամենապատիւ Ս. Պատրիարքը Մանիսայի խնդրոյն վերայ ի պաշտօնէ տեղեկութիւններ խնդրած լինելով՝ տեղւոյս Ս. Առաջնորդը հետեւեալ տեղեկագիրն ուղղած է առ Նորին Սրբապետութիւն .

Ամենապատիւ Սրբազան Հայր ,

Ստացանք Ձեր Սրբապետութեան համար 405 և յունիս 30 ամսաթիւ գրութիւնն , որով յայտնելով թէ՛ հեռագիր ընդունած էք Մանիսայէն , որպէս թէ Վախրոս վարդապետ Շահպաղեան և Թաղականք 27 յունիս առաւօտուն սուրբ Պատարագի ժամանակ Նիկեղեցւոյ մէջ քահանաներէն երկուսն սաստիկ զանակոծել տալով սուրբ Նիկեղեցիէն արտաքսեր են , և յորոց մին արիւնաթաթաւ և միւսն մահամերձ վիճակի մէջ կը դտնուին , և այս մասին ստոյգ տեղեկութիւն կը պահանջէք . և մեք կը փութամք կատարել ըստ արժանւոյն :

Գիտե՞ք անշուշտ , Սրբազան Հայր , թէ անցեալ ապրիլ 28 թիւ և 520 համար գրութեամբ տեղեկութիւն խնդրած էիք նոյնպէս թէ՛ ո՞վ արգիւած է Մանիսայի երկու քահանայքն ի պաշտօնավարութենէ , դժո՞ք թէ Թաղական խորհուրդն . և մեք 9 մաիս և 561 համար գրութեամբ մերով պատասխանած էինք թէ՛ ո՞չ մեք և ոչ Թաղական խորհուրդն , այլ ժողովուրդն Մանիսայի , որ քահանայից ընթացքէն արդէն զգուած և քանիցս պանդառած լինելով առ Գաւառական վարչութիւնն , և տեսնելով նաև Մանիսայի լրագրի մէջ մի ստալօդ և զրոյարտիչ հրատարակութիւն ստորագրութեամբ յիշեալ քահանայից ընդդէմ Յակոբոս վարդապետի , խոնելով ի գաւիթ Նիկեղեցւոյն՝ արտաքսած էին յիշեալ քահանաներն ժամարարութեան սենեկէն , արգիլելով որ չհամարձակին քահանայական սուրբ պաշտօն վարել , քանի որ տեղւոյն ժողովուրդն խռովելէ զատ՝ ստութիւններ և զրոյարտութիւններ ևս կը յերկրեն , և լրագրաց մէջ անգամ իրենց ստորագրութեամբ կը հրատարակեն ի գայթակղութիւն ժողովրդեան :

Այն օրէն ի վեր յիշեալ քահանայք դադրած էին պաշտօն վարելէ , և մեք ըստ խնդրանաց Թաղական խորհրդոյ և Ժողովրդեան ուրիշ քահանայ զրկած էինք ի Մանիսա ժողովրդեան հոգևոր պէտքերը մատակարարելու :

Յունիս 19 ուրբաթ , ըստ հրաւիրանաց ժողովրդեան գնացինք մեք Մանիսայի վերին թաղն սուրբ Լուսաւորչի տանի հանդէսն կատարելու , յորոյ անուն կառուցուած է աւելոյն Եկեղեցին : Շարաթ և Կիրակի ժողովուրդն հոգևորապէս մխթարելէ , երկուշաբթի ևս դպրոցի աշակերտներն քննելէ՝ զիւնի , երեկոյն իջանք ի թաղն Ս. Սիօն Եկեղեցոյ՝ ըստ հրաւիրանաց Թաղական խորհրդոյ և ըստ վախաբանաց ժողովրդեան :

Ի՛չ դէս Թաղական խորհուրդն՝ նոյնպէս և շատ բարեմիտ ժողովրդականք թախանձեցին զմեզ արդիւեալ քահանայքն յատեան կոչել և անոնց խոսովասել ընթացից առաջն աւելու : Մեք թէ՛ և յօժար չէինք յատեան կոչել այն քահանայքն , որ իւր ապստամբ անաստած էին մեր խաղաղասիրական պատուէրներուն , և մինչև անգամ լլալբաց սուտ հրատարակութիւններ տալով աշխարհ էին զժողովուրդն , բայց զիջանելով ժողովրդեան թախանձանոց՝ կոչեցինք զնոսա ի խորհրդօրան Թաղականաց , ուր ներկայ էին ոչ միայն թաղական աղայք , ալ և ժողովուրդէն շատեր :

Մեր առ յիշեալ քահանայից ձերութիւնն ունեցած յարգանքն , և տասնամեայ առաջնորդութեան չրջանի մէջ ոչ բնաւ մի ծանր խօսք անգամ արժատանելն իրենց յայտնելն զիւնի հարցուցինք թէ՛ ինչո՞ւ սուտ և զրպարտիչ հրատարակութեամբք կը խոսվէ զժողովուրդն , և այսպէս կ'անարդուիք ժողովուրդէն : Նոքա պատասխանեցին թէ՛ մեք բնաւ լրացրական հրատարակութեանց դիմած չենք , և մեր ստորագրութեամբ յօդուած զրկած չենք Մանիսայի :

Եթէ այդպէս է , ասացի , ինչո՞ւ յուզուած ժողովրդեան իսկոյն չյայտնեցիք , որպէս զի չարդիւնէին գնեց ի պաշտօնավարութենէ : Նոքա ասացին . Մեզ չհարցուց ժողովուրդն որ պատասխանէինք : Շատ լաւ , ասացի , ժողովուրդն հարցուցած չէ , մեք կը հարցունեմք այժմ . դուք զրկած էք նոյն զրպարտիչ յօդուածն ձեր ստորագրութեամբ թէ ոչ : Եւ եթէ դուք չէք զրկած , երկուող զրութեամբ յայտարարեցէք Մանիսայի խմբագրին , և այսպէս զրպարտիչ յօդուածի հետեանքէն , որու ենթարկուած էք ժողովրդեան կողմէ , կ'աշատիք :

Քաջանայից մին պատասխանեց . Ի՞նչ կը լինի որ մեք
դրած լինիմք : Ասացի . Ինչ լինելն երկրորդական բան է , և ես
իմ կողմէ բնաւ կարեւորութիւն չեմ տար ա՛դ վիճի յ'դուած-
ներուն : Բայց դուք պէտք է ուղիղն խօսիք :

Մեր դրած չենք , ասացին . բայց և չուզեցին երկտողիւ
բողոքել Մաշտոցի դէմ :

Այսպէս հետզհետէ շատ հարգումներ բրինք իրենց ընթա-
ցից նկատման , բայց միշտ եր'դիմի և ստապաօրիր պատաս-
խաններ ընդունեցինք : Ի վերջոյ յայտնեցինք իրենց ասելով
թէ՛՝ ձեզ կը մնայ ուրեմն կամ զզջալ ձեր խոսվածքն ընթացից
համար , կամ սպասել Պատրիարքութեան սրուխան ուր որ ձեր
արգելա՛մ մասին բողոքած էք ասանց մեզ դիմելու :

Երթանք խորհնք , ասացին և գացին :

Զինի ժամաց ինչ դիր մի ընդունեցինք նոյն երկուց քաջա-
նայից ստորագրութեամբ , որով կը յայտնէին թէ՛՝ Մեր յան-
ցանք չունինք . մեր յանցանքը գրով յայտնեցէ՛ք մեզ , և մեք
գրով մեր զզջումն յայտնենք :

Ամենայն համբերութեամբ վերստին կոչելով յիշեալ քաջա-
նային , աստնեցինք նոցա դարձեալ ի ներկայութեան բաղնից
թէ՛՝ քսնի որ դուք չէք զգար թէ՛՝ ձեր ըրածներն յանցանք
են , ա՛հ մեք մի քսնիներն վերստին յուշածեմք ձեզ :

Դուք սուտ կը խօսիք , որ յանցանք է :

Տունէ տուն և խանութէ խանութ չըջնելով և զրախօսելով
ժողովուրդը կը խառնէք , որ յանցանք է .

Ձեր ստորագրութեամբ եղած հրատարակութիւնները ոչ
կ'ուրանաք և ոչ կը հաստատէք , որ յանցանք է .

Դպրոցի և Թաղականաց ղէմ վտանահամարաւիշ խօսքեր կը
տարածէք , որ յանցանք է .

Յայրօս վարդապետի դէմ ստորագրութիւններ հաւաքե-
լու կ'աշխատիք , որուն վիճեր և զձեզ յանդիմանողներ կան .
իսկ դուք կ'ուրանաք , որ յանցանք է .

Անմեզ օրիորդ մը իւր մտտ ազգականին հետ պատկերու
պատրուակ մի հնարելու համար նորա կուսութիւնն նոյն ազ-
գականէն խախտեալ կը համարուէք , որ յանցանք է .

Ձեզ է մին , ինչպէս կը պատմեն մեզ այժմ , Պատուալիի
բաժակին մէջ ձալակելու ժամանակ ջուր կը խտնէ , առար-
կելով թէ՛՝ կարող չէ անապակ ըմպել , որ յանցանք է :

Քանիցս ձեզ զրուեցաւ խորհրդակցութեամբ Զմիւռնիոյ

նրօնական ժողովոյն , որ դուք մի միայն ձեր քահանայական պաշտօնով զբաղիք , ուրիշներու գործերուն չխառնուիք , քարոզիչ Վարդապետին հետ սիրով վարուիք . և դուք խոստացաք առաջի Թաղականաց և յառկապէս ժողովեալ բաղմաթիւ անձանց կատարել մեր պատուէրներն . բայց ոչ միայն չկատարեցիք , այլ և աւելի հնարքներ ևս հնարեցիք միշտ խռովութեան պատճառ լինելու . և այս ահա ամենամեծ յանցանք է . քանզի դուք քահանայ էք , հաշտութեան պաշտօնեայ էք , և քանի որ ձեր պաշտօնի ղէմ կը մեղանչէք , ձեր պաշտօնէն զրկուած և դադրած էք :

Այսպէս յայտարարելով վերջօցոցինք խնդիրն : Իսկ քահանայց մին ըսաւ . Նիմէ մէկը զիս պաշտօնի կանչէ , ես պիտի երթամ . քանզի տախտիս պատասխան ընդունած չեմք Պատրիարքարանէն մեր բողոքին համար : Պատասխանեցինք . Ուրեմն կ'երևի թէ՛ Պատրիարքարանի վրայ վատահելով է որ կը յամառիք ձեր ապօրէն ընթացից մէջ , և կը կարծէք թէ Պատրիարքարանն հաւատ պիտի ընծայէ ձեր սաութեանց . դուք զիտէք :

Քահանայք մեկնեցան . իսկ ներկայք զարմանալով մեր համբերութեան վրայ՝ խնդրեցին որ նոյն երեկոյն քսրոպի մէջ (քանզի ծանուցուած էր ժողովրդեան որ քարոզ պիտի խօսուի) ծանուցուի նաև որ քահանայքն ինչպէս ժողովուրդէն արդեւուած են , պաշտօնապէս կ'արդեւուին նաև մեր կողմէ ի պաշտօնավարութենէ :

Ի վերջ մեր քսրոպին , ուր ներկայ էր Մանխապի բոլոր ժողովուրդն , մեք ցաւ յայտնելով քահանայց զատապարտելի ընթացից մասին՝ ծանուցինք որ արդիւում են պաշտօնավարութենէ , քանի որ անդեղջ են և իրենց վարքովն ներողութեան չարժանացած :

Յաջորդ օրն չորեքշաբթի իջանք ի Ձմիւռին , և չորաթ օրն գիր ընդունեցինք Թաղական խորհուրդէն որ կը յայտնէր թէ՛ նոյն օրն յունիս 27 աւեր Արխատակէս ըմբոստանալով կամեցած է վերաբերումն ընել , առանց անսալու նոյն պահուն թաղականութենէ իրեն ուղղուած ազդարարութեան . և ժողովուրդն չհամբերելով այս յանդգնութեան՝ թէ՛ զտէր Արխատակէս և թէ՛ զտէր Յովհաննէս (որ կ'ուզէր պաշտպան կալ միւսին) Եկեղեցիէն դուրս հանած են իւրեւ անսաստողներ իրենց եղած պատուէրին , և իւրեւ ժամերդութեան և Ս. Պատարաղի խան

դարիչներ : Եւ կը խնդրէր միանգամայն նոյն քահանայքն ի սպառ հեռացընել Մանխասէն րրպէս զի ժողովրդեան խաղաղութիւն անդորր մնայ :

Յիշեալ քահանայք Նկեղեցիէն հոնուէլն զինի կը զիմեն տեղական Դատարանին՝ յայտնելով թէ իրենք անարգութեամբ Նկեղեցիէն հանուած եւ դանակոծուած են , և առ այս՝ մատնանիչ կ'ընեն երկու հարադատ եղբայրներ Ալաբէի և Յարութիւն Մխաբեան , և բանտարկել կու տան : Յետ այնորիկ տէր Արիստակէս հիւանդ ձեանալով չուղեր բնաւ տունէն դուրս ելնել , և սակաւ հեռադիր կ'ուղղուի ի Պատրիարքարան , իբր թէ քահանայից մին արիւնաթաթաւ և միւսն մահամերձ վիճակի մէջ կը դռնուին :

Թողովուրդն քանիցս կը խռնի ի Դատարան , յայտարարելով թէ՛ երկու եղբարքն միայն չեն որ դայթակղած են քահանայից ըմբոստութեան դէմ , այլ ամենեքեան առ հասարակ : Քննութիւնք կը շարունակուին , և ի վերջոյ բանտարկեալք կ'արձակուին . իսկ քահանայք նաեւ Դատարանի կողմէ սպառուէր կ'ընդունին որ խռովութեան առիթ չտան ժողովրդեան :

Այս է խնդրոյն իսկական նկարագիրն , զոր թէ՛ ի ներկայութեան մեր կատարուածներէն և թէ Թաղականաց դրութիւններէն ամբողջելով կը ներկայացընեմք ի տեղեկութիւն պատկառելի Արօնական Ժողովոյ , մնալով աղօթարար վասն լրութեան Աղղիս

Զմիւռնիա

Առաջնորդ Զմիւռնիոյ

16 յուլիս 1887 :

ՄԵԼՔԻՍԵԴԵԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ

Ս. Ամենապատիւ Տէր Յարութիւն Արքեպիսկոպոս
բարեխնամ Պատրիարք Հայոց , Նախագահ Կեդրո-
նական Կրօնական Ժողովոյ ի Կոստանդնուպօլիս :

Ճէրէրէ՛ Երէն

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

Յետ հարցաքննութեանց՝ տեղւոյս ազգային վարժարանաց տարեկան հանգէտը տեղի ունեցաւ յունիս 28-ին։ Թէև՝ ըստ անօրէնութեան Պատուարժան Ռատմական խորհրդոյ, ուսանողները թատերական ներկայացում չտուին՝ ուրիշ տարիներու պէս, և երաժշտական խումբ չկար, սակայն հանգէտը պարզ, վայելուչ և զուտ ազգային օրտաշարժ հանգամանք մ'ունէր։ Կանխաւ հրաւիրադրեր ուղղուած էին բոլոր ազգայնոց և Ս. Հռիփ-սիմեան վարժարանի ընդարձակ օրահը պատրաստուած էր հանդիսականաց համար։ Օրիորդաց զանազան ընտիր ձեռագործները դրուած էին ի տես սեղաններու վրայ։ Հանգէտն սկսաւ առաւօտեան ժամը 10ին։ Ներկայ էին Ս. Ս. Լաշնորդ Հայրը՝ մի քանի եկեղեցականներով, պաշտօնական անձեր և արք ու կանայք։ Ընդ ուղղութեամբ Մեծ. վարդան փափաղեանի, երգեցիկ մանկունք և աղջկունք պարտադային յարմար երգով մը հանգէտը բացին։ Յետոյ այլ և այլ աշակերտներ աւաշակերտութիւնի բեմն ելնելով հետզհետէ կարդացին հայերէն, թուրքերէն, ֆրանսերէն և անգլիարէն ճառեր և արտասանեցին քերթուածներ, որ արտագին ծափահարութեամբ ընդունուեցան։ Երգեցիկ մանկանց դասը՝ դադարման միջոցներուն, կ'երգէին ազգային երգեր և վեհափառ Սուլթանի ձօնուած տաճկերէն երգը։ Ճառախօսութեանց մէջ նշանակութեան արժանի էին Օրիորդ Մէլեքուհի Մկրտիչեանի և Օրիորդ Սըբուհի Տամկաճեանի արտասանածները՝ թէ յստակ, պայծառ և զգայուն առողջանութեան և թէ իմաստից ընտրութեան և գեղեցիկութեան կողմէ, ինչպէս նաև Պ. Ստեփան Ս. Պալապանեանի արտասանած տաճկերէն ճառը, բոլորն ալ վերաբերութիւն ունենալով կրթութեան օգուտներու, աղջկանց

դաստիարակութեան կարևորութեան, և յատուկ ջերմագին բարեմաղթութեամբ լի մեր վեհափառ Սուլթան Համիտ խանի կենաց երկարութեան և բարեբաստութեան համար, ինչպէս նաև երախտագիտական զգացմանց արտայայտութեամբ՝ առ Ամենապատիւ Սրբազան Առաջնորդն, առ Պատ. Ուսումնական խորհուրդն, բոլոր վարչային մարմիններու և ամեն ազգայնոց որ վարժարանաց, յառաջդիմութեան համար անդուլ կ'հսկեն, կ'խորհին և կ'աշխատին և ամեն ինչ որ ազգային ոգի, յատկանիշ և շնորհ ունի կ'սիրեն և կ'քաջալերեն՝* ի յիշատակ Ս. Մեսրոպայ՝ վենետիկոյ Ս. Ղաղարու ուսումնաբանի շրջանաւարտ ուսանողներէն Պ. Դր. Փիլիպպոսեան արտասանեց ատենաբանութիւն մ'որով Ս. Մեսրոպայ նշանաւոր դործերը դրուատելէն ետև՝ կ'վկայէր՝ իբրև ականատես այցելու քննութեանց, ազգային վարժարանաց յառաջագէտ ընթացից, և կ'յորդորէր ի յարասնութիւն։ Այնուհետև ազգային վարժարանաց Տեսուչ Պ. Մ. Մամուրեան կարգաց տեղեկադիր մ'որու մէջ համառօտուելի կ'նկարագրէր Պատ. Ուսումնական խորհրդոյ երկուքուկէսամեայ պաշտօնախարութեան արդիւնաւոր արարքն։ Ի վերջէ՝ Ամեն. Ս. Առաջնորդ Հայրն իմաստասիր բանիւք բացատրեց ծնողաց պարտաւորութիւններն ազգային կրթութեան գործին մէջ, զգացուց թէ ճշքան կարևոր է ընտանեաց ամենայն թիւնը դաստիարակութեան նկատմամբ և օրհնեց ամեն անոնք որ ազգային մանկուոյն բարոյական և մշտաւոր զարգացման համար կ'կատարեն անթերի իրենց պարտաւորութիւնը։ Հան-

* Եթէ ամադրիս միջոցը ներե ուրիշ անդամ մտադիր ենք հրատարակել մի քանի ճառերն։ Միւս ճառիս ուսանողները կ'յիշատակենք ստանան ի քաջալերութիւն. այս է՝ Պ. Յակոբ Յակոբեան՝ որ կարգաց տեղեկաւ ճառը, Պ. Ստեփան Թօգոթլեան՝ Քրիստոսեանց, Պ. Զարհ Գեօրջեան գեղեցիկ հայերէն քերթուած մ'արտասանեց. իսկ Յր. Լուսի Տիւպերեան և Յր. Եւգրաքսէ Մարտիկեան Քրիստոսեան ստանաւորներ, Յր. Մ. Փաղլալամեան և Յր. Կրմենի Դահուսեան հայերէն, որու մանկաց պարզութեամբ և զուարթութեամբ արտասանած գողարիկ ոտանաւորը բոլոր հանդիսականաց մեծ նաճըք և խնդութիւն պատճառեց։

դէսը վերջացաւ և հանդիսականներն սկսան քննել ձեռագործները՝ մինչ մանկունք կ'երգէին :

Արժան կ'դատենք հրատարակել աղբային վարժարանաց Տեսչին Տեղեկադիրը .

Ամենազատիւ Սրբազան Հայր և Ազնիւ Հանդիսականք ,

Ընդհանրապէս ամեն աղբային վարժարան , յետ հարցաքննութեանց , սովոր է իր տարեջրջանի վախճանը հոգակել և տօն կատարել : Կ'կատարենք և մենք այսօր այդ տօնն , որ աւելի կամ նուազ փայլուն ջրաց մը պիտի լինէր , դպրոցական տարւոյն վերջն և ուսանողաց արձակուրդի ժամը պիտի նշանակէր միայն , եթէ անտես առնուէր անոր ներքին խորհուրդն ու նպատակն , այս է՝ կրթական պաշտօնի մ'ետեւ ժամանակաւոր դադար , անդու աշխատութենէ ետեւ արժանի հանգիստ , նոր եռանդով և ուժով պայքարը վերստին սկսելու համար : Սակայն դպրոցական տօն մ'ինչ արտաքին երևոյթ որ ունենայ , ըստ պարագայից , անշուք կամ չքնդ , փառաւոր կամ պարզ , կրնայ լինիլ յառաջդիմութեան կռուոյն մէջ նահանջ մը կամ յաղթանակ . նահանջ՝ երբ աւարդիւն անցած է դպրոցական տարին և չէ արտադրած ակնկալեալ արդասիրը . յաղթանակ՝ երբ դպրոցը՝ դիմելով արիարար առաջադրեալ նպատակին՝ զգալի արդիւնք յառաջ բերած է :

Անուրանալի է որ մեր աղբային վարժարանները կ'տօնեն այսօր համեստ և պարզ չքով յաղթանակ՝ որու կ'վկայեն ամեն անոնք որ անոր ներքին վիճակին ի մօտուստ տեղեակ են և ձեռնհաս : Կ'սրարտաւորինք այդ վիճակն էսպէս աչալուրջ և անձանձիւր ջանից Ուսումնական խորհրդոյ մ'որ անշուշտ ունի ներկայել ի պաշտօնէ առ Աղբային վարչութիւնն իր պաշտօնաւարութեան ներկայ չրջանի տեղեկադիրը : Սակայն թոյլ տուէք ինձ , ազնիւ Հանդիսականք , ընդհանուր ակնարկ մը նետել կրթական այն ամեն տնօրէնութեանց վրայ զոր Ուսումնական խորհուրդն իր պաշտօնին երկուքուկէսամեայ չրջանին մէջ ըրած է յօգուտ և ի յառաջադիմութիւն աղբային վարժարանաց :

Ուսումնական խորհուրդը պաշտօնի կ'կոչուի 1885 յունուար ամսուն մէջ : Իր անդամներէն Տեարք Յակոբ Վլմեան և Պ. Տիպերեան առաջին օրէն , իսկ Տեարք Տօքդոր Կոստանդեան և Դաւրուստ Մարկոսեան 5-6 ամիս ետք հրաժարուելով

անձնական գրադրմանց պատճառաւ , կ'մնան Տեառք Լոշ Պալ-
եօղեան , Զարեհ Թաղթադեան և Տօքդոր ձէլեպեան : Յետ
կազմութեան դիւանի որու Առեհնապետ կ'ընտրուի Լոշ Էֆէն-
տի Պալեօղեան և Ատենադալիր՝ Զարեհ Էֆէնտի Թաղթադ-
եան , Խորհուրդը գրեթէ հինգ ամիս շարունակ կ'ընեն վար-
ժարանաց ներքին վիճակն , անոր կազմակերպութիւնը , ծրա-
դիրները , պաշտօնէից կարողութիւնն , ուսուցման եղանակ-
ներն ամենայն անաչառութեամբ , և այնուհետեւ՝ յատուկ
նիստերու մէջ՝ հաւաքած ծանօթութիւնները վիճարանութեան
ենթարկելէ ետեւ՝ կ'սկսի կարեւոր դատած փոփոխութիւններն
ու կարգադրութիւններն ընել և նոր ծրագիր մը պատրաստել :

Իր մասնաւոր ուշադրութիւնը կ'դարձնէ Պարտադարձե-
րու փոքրահասակ ուսանողաց վրայ և մի քանի ուսուցիչներ
կ'աւելցնէ : Իսկ մէն մի վարժարանի վնցական դասարաններէ
դատ՝ ութամեայ չըջանով , երկու նոր երկամեայ չըջանով դա-
սարաններ կառուել կ'որոշէ՝ միջնակարգ վարժարանաց յատուկ
ծրագրով , նախնական դասարանաց ընթացաւարտ ուսանողաց
համար , որոց վիճակն ու ժամանակը կ'ներէին շարունակել ի-
րենց ուսմունքը դիտութեանց որոշագոյն սահմանի մէջ : Ու-
սումնական խորհուրդը Փողաքական ժողովոյ հաւանութեան
կ'ենթարկէ նոր ծրագիրներն , ինչպէս նաև ի հարկին երկու
նոր բարձրագոյն դասարաններ կառուելու որոշումն , որու գոր-
ծադրութեան համար տարեկան 500 ոսկեոյ գումարը կ'խնդրէր ,
իսկ եթէ այս առաջարկն Ազգային վարչութենէ անընդունելի հա-
մարուէր , գալոցական եւմտացոյցի վրայ յաւելուլ 700 արծաթ
մէճիտ կարեւոր պիտոյից գոհացման համար : Ազգային վարչու-
թիւնն Արկղին անձուկ դրութիւնն առարկելով՝ Ուսումնական
խորհրդոյ առաջին առաջարկը չընդունիր և միայն եւմտացոյցի
վրայ 620 արծաթ մէճիտ կ'յաւելու , որով երկսեռ վարժարա-
նաց մատակարարութեան համար յատկացած ամբողջ տարե-
կան գումարը կ'հասնի 5940 արծաթ մէճիտի , յանձնարարե-
լով նաև Ուսումնական խորհրդոյ որ պարտ ու պատշաճ տնօ-
րինէ թողական բաշխման և հաւաքման մասին և գոյացած գու-
մարն Ազգային արկղին յանձնէ :

Ուսումնական խորհուրդը համակերպելով այս տնօրէնու-
թեան՝ իր բոլոր ուշադրութիւնը կ'դարձնէ որոշած բարե-
օրումներու գործադրութեան . կ'ներմուծէ նաև փոփոխու-
թիւններ վարժապետական մարմնոյն մէջ . մէկ քանի օտարադ-

զի դասատուներ կ'արձակէ , նորեր կ'կարդէ , ունեց ամաս-
կանները կ'աւելցընէ , գաշնակահարութեան նոր դաս կ'հաս-
տատէ , դասատուաց և աշակերտաց պարտաւորութիւնները
ճշտող ներքին կառավարման ընդարձակելով կ'վաւերացընէ , և
մինչդեռ վարժարանաց առողջապահական , կրթական և բա-
րոյական պայմաններն ապահովելու կ'աշխատի և զանազան ուս-
մանց օժանդակ միջոցները կ'հոգայ , ձեռք կ'զարնէ նաև ,
ըստ յանձնարարութեան Ազգային վարչութեան , թոշակա-
ւորութեան աստիճաններն որոշել , յատուկ Մասնաժողովի մը
միջոցաւ թոշակ վճարելու կարող ծնողաց փիճակն ըստ կարի
ստուգել , ամսական վճարմամբ թոշակաց գանձումն դիւրացը-
նել՝ այս նպատակաւ յատուկ անդորրագրեր տուել տալով , և
հաւաքման համար ինչ որ հարկ է անօրինել , անպէս որ կ'յա-
ջողի երկամեաց շրջանի մէջ 1500 արծաթ մէճիտէն աւելի
գանձել տալ , կարօտ ուսանողները թոշակէ ազատ թողլով և
ստէպ մաքառելով դժկամակութեանց դէմ և ընդունելով
բանաւոր դիտողութիւններն : Այսպէս բոլոր թոշակաւոր ու-
սանողաց թիւը կ'հասնի գրեթէ 200ի , Մեսրոպեան սանուց և
Հոսիսիմեան սանուհեաց թիւը լինելով մօտ 500 :

Ուսումնական խորհուրդը յատուկ փոյթ աւարտ առաջն
աւելու բացակայութեանց որ աստուելապէս տեղի կ'ունե-
նային Հոսիսիմեան ստորին և բարձրագոյն կարգերու սանու-
հեաց մէջ , և գլխարդատէս հետեանք էր ծնողաց անհոգու-
թեան , որով կրթական դործը կ'դժուարանար , և երբեմն մի
և նոյն դասարանի ուսանողաց միօրինակ և տեղեկ հատ յա-
ռաջդիմութեան գէմ արդեւքներ կ'եղնին : Այնուպէս դժուա-
րութեանց տեղի տուաւ ամբողջ մի տարի՝ կարգապահութեան
մասին , Մեսրոպեան սանուց փոխադրութիւնն և քաթանումն
երկու տարրեր անյարմար և անձուկ տեղեր , Մեսրոպեան
վարժարանի վերափոխութեան առթիւ , մինչև որ աշակերտները
վերադարձան ի նոր հոյակապ վարժարան : Ահայն Ուսումնա-
կան խորհուրդն իր ծանր և փափուկ պաշտօնին մեծ կարեւո-
րութեան վերահասու , անձնուիրաբար և անձանձիր կ'ընդուն-
նակէր գրեթէ ամեն օր և ստէպ օրն երկու անգամ այցելել
ազգային վարժարանները , դասախօսութեանց ներկայ գտնուիլ ,
հրահանգել , ուղղել , անձամբ լրացել ինիլ դպրոցական ըն-
թացից , Տեսչութեան դիտողութիւններն ի նկատի տանուլ ,
անդուլ հսկել և քաջալերել պաշտօնեաներն իրենց պաշտա-

ման անթերի կատարման և ուսանողներն իրենց պարտաւորութեանց լրման մէջ և մերթ եռամսեայ, մերթ քառամսեայ քննութեանց ներկայ գտնուիլ, ստուգելու և ճշդելու համար ուսանողաց կրթական վիճակը, շարադրական մրցումներ հաստատել, յառաջագէտները խրախուսել և յետագէտները յորդորել պարտականութեան և աշխատախրութեան :

Անտարակոյս այսքան հողասիրութիւն և անձնուիրութիւն չպիտի մնային անարդիւն : Նախորդ և արդի շրջաններու հարցաքննութիւններն ակներև ցոյց տուին թէ Ազգային երկսեռ վարժարանները բարոյական և մտաւորական զարգացման մէջ զգալի և գոհացուցիչ քայլեր առնելով ընդհանրապէս համապատասխանած են Պատուարժան Ռսուլմնական խորհրդոյ ակնկալութեանց և Զանից • իսկ վարժարանաց Տեսչութեան և բոլոր Պաշտօնէից անկեղծ իղձն ու նպատակն եղած է Ռսուլման կան խորհրդոյ պծած ծրագիրներն ի դարձ զնել, քչպրոցական կանոնաց և տրուած հրահանգաց համեմատ շարժիլ, բացակայ չդառնալ, իրենց խնամոց յանձնուած մանկուոյն սրտին մէջ դրոշմել աղբութեան ոգին և մտքին մէջ ուսմանց սկիւն և դիտութեանց ճաշակն և նուիրական պաշտօն մը կատարելու համարմամբ դարձելով ոչ միայն արժանանալ Պատուարժան Ռսուլմնական խորհրդոյ վստահութեան և համարման, այլ և վայելել այն խղճի զոհունակութիւնն որ պարտուց անթերի կատարումն իր հետը կ'ըբերէ և դատարարի մը ու դատաւորի մը սմեռնէ մեծ բարոյական վարձատրութիւնն է :

Սակայն եթէ կայ Ազգային վարժարանաց յառաջագէտ ուղղութեան մէջ բան մ'որ մնայլ թողուց և ցաւ պատճառեց Պատուարժան Ռսուլմնական խորհրդոյ սրտին մէջ, այս է՝ ուսանողաց հրամեշտը վարժարաններէ՝ դեռ ևս ուսմանց աւարտը չհասած : Պատուարժան Ռսուլմնական խորհուրդն իր պաշտօնավարութեան առաջին շրջանին մէջ Ծ ընթացաւարտ աշակերտուհեաց վկայագիրները տալէն ետև՝ իրաւամբ կ'յուսար որ ներկայ շրջանին վերջն ալ նոյնչափ աշակերտաց վկայագիր տալու բաղդը պիտի ունենայ, երբ այդ աշակերտները վնցերորդ բարձրագոյն կարգը կազմելով պիտի աւարտէին իրենց ընթացքն, և ահա հետզհետէ մեծագոյն մասն հրաժարեցան և մնալով միայն մի քանի աշակերտ Բաշաբէկ, կիսկատար կարգ մը կազմեցին : Այս անպատեհութիւնն աւելի յաճախ կը տեսնուի Մեսրոպեան սանուց քան Հռիփսիմեան սանուհեաց

մէջ, որ նիւթական չահերու հոգն և աշակերտաց ուէս վարժա-
րանէն շուտով մեկնելու փափաք չունին : Իրանի՝ նոր չէ այս
Ժանր անպատեհութիւնն որով վարժարանաց ցոյց տալիք վերջ-
նական արդիւնքը չերևիր, և վարժարաններն երկու երեք տա-
րին անգամ մը կ'ընծայեն Ազգին ընթացաւարտ ուսանողներ,
սակայն Պատուարժան Ուսումնական խորհուրդն այս չարանաց տ-
ռաջն առնելու համար խորհեցաւ զանազան միջոցներ որոց գործա-
դրութիւնն Ազգային բարձրագոյն իշխանութեան կ'պատկանի :

Անպատեհ չէ յիշատակել նաեւ որ Պատուարժան Ուսումն-
ական խորհուրդը գործունի աջակից գտաւ իրեն իր ընտրած
ազնիւ Հոգաբարձութիւնն, որ Հոփոսիմեան վարժարանի ձե-
ռագործի, մաքրութեան, նոյնպէս կարօտ աշակերտուհեաց
գրական և այլ պիտոյից հոգն ըստանձնած էր : Նոյնպէս և Աղ-
նիւ կրթասէր ընկերութիւնն, որու հետ խորհրդակցելով՝ ըստ
անաջարկութեան Ազգային վարչութեան, յաջողեցաւ Բարի-
գէն բերել տալ իր ուսմունքն ժընէվի համալսարանն աւար-
տող հայազգի վարժուհի մը : Նշանակութեան արժանի է որ
Պատուարժան Ուսումնական խորհրդոյ պաշտօնավարութեան
Ժամանակ կրթասիրական նշանաւոր ձեռնարկներ և նուէրներ
եղան յօգուտ Ազգային վարժարանաց և նոր ու բեղմնաւոր
մղում մ'առաւ ազգային կրթութիւնը :

Արդ՝ իբրեւ հինօրեայ տեսուչ ազգային վարժարանաց՝ ուր
իմ աշակերտաց և աշակերտուհեացս յառաջադիմութեամբը
կրնամ պարծիլ և սիրովը միշտ սգեւորիլ, այս հարեանցի ակն-
արկը ձգելով մեր կրթական հաստատութեանց վիճակին և
Պատուարժան Ուսումնական խորհրդոյ գործողութեանց վրայ,
նպատակս արդարութեան պարտ մը կատարել և վիայել է
ճշմարտութեան, և չէ թէ դրուատել ինչ որ ամեն դիտող և
անկողնակալ մտաց կ'երևի և բարձրաձայն կ'սօսի, այս է
Պատուարժան Ուսումնական խորհրդոյ անդնահատելի ծառայ-
ութիւնն ազգային կրթութեան և մեր վարժարանաց յառաջ-
դիմութեան մասին : Հետեապէս անհուն շնորհակալութեան և
երախտադիտութեան արժանի կ'ազակեմ Պատուարժան Ու-
սումնական խորհրդոյ այդ անձնուէր ծառայութիւնն և տա-
րակոյս չունիմ որ ամեն կրթասէր և մեր ազգային հիմնարկու-
թեանց զարգացման և պատուոյն նախանձախնդիր ազգայնոց
սրտին մէջ արձագանք պիտի գտնէ իմ ձայնս :

ՇԱՀՊԱՂԼԵԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԽՆԴԻՐԸ

Շատ աղքատներ մինչև ցարդ բոլորովին չեն հասկը-
ցած թէ՛ ինչ է Շահապղեանի խնդիրն , և հետևապէս
այս մասին հասարակութեան և օրագիրներու մէջ ան-
հիմն և լիակ կարծիքներ կ'ըլլին : Հետևեալ պաշտօնա-
նամակէն պիտի տեսնուի որ Շահապղեանի խնդիրը շատ
պարզ է :

Շուրջ երկու տարի առաջ՝ Շահապղեան պատաս-
խան մի կ'հրատարակէ Աւետիս Մանուկ Սահապղեան հանգու-
ցեալ Մեծ. Ա. Տառնեանի մի յօդուածին դէմ՝ կաթողի-
կոսական խնդրոյն նկատմամբ : Տառնեան չպատասխա-
ներ , բայց Աղգային վարչութեան խառն ժողովն , չդի-
տենք ինչ պատճառաւ , գործն իր վրայ կ'առնու և փո-
խանակ դրապէս հերքելու Շահապղեանի դրածն , ե-
թէ իրօք կար հերքելէն բան մը , կ'պահանջէ իղմիրի
Սրբազան Առաջնորդէն որ ստուգէ թէ՛ Արժանապատիւ
Յակոբոս վարդապետ Շահապղեանի ստորագրութեամբ
հրատարակուած յօդուածն արդարեւ այդ վարդապե-
տինն է , և եթէ է՝ յետս կուել տայ կամ զինք տնիա-
պաղ կոստանդնուպոլիս դրկէ : Այն ժամանակ իղմիրի
Ս. Առաջնորդը գրով կ'խնդրէ Սրբազան Պատրիարքէն
որ զինք հետի պահէ այդ կաթողիկոսական խնդրոյ մի-
ջամուտ թենէ , յառաջ բերելով հիմնաւոր պատճառներ
որ համառօտ յիշատակուած են նաև մեր վարդ հրատա-
րակած առաջնորդական նամակին մէջ : Այն միջոցին Ար-
ժանապատիւ Յակոբոս վարդապետ , Մանիսայի քարա-
ղիչ և գարդնեբուն դատաւօսն , լրագիրներէն իմանա-
լով որ Աղգային վարչութիւնը կասկած ունի իր ստորա-
գրութեան վրայ , ուղղակի կ'ըրէ ի Պատրիարքարան ,
թէ ինքն է հեղինակը յօդուածոյն և պատրաստ է է-
թօլիս երթալ երբ ի պաշտօնէ կուտի : Պատրիարքարանը
չկուէր այս վարդապետն ի Թօլիս , այլ կ'ըրէ վերստին Ս.
Առաջնորդին որ Մանիսայի քարաղիչը պաշտօնէ հանե-
լով հեռապրնէ այն կուռնէն : Ս. Առաջնորդը կ'ըրկնէ իր
առաջին պատասխանը , թէ ինք չուզեր միջամտել և

* Տես Ա. Մանուկ Սահապղեանի արդարեւ նշանակալից և գիտնական ամսագրերը :

նորէն Պատրիարքարանի կ'իծողու եղած որոշման դործադրութիւնը սոյն խնդրոյ մասին :

Տասնմէկ ամիս խնդիրը կ'մնայ այս վիճակին մէջ և պաշտօնական բանակցութիւնը կ'դադարի այս մասին : Այնուհետեւ Մանիսայի մէջ խռովութիւն մը կ'ընթացի ժողովրդեան և երկու քահանայից մէջ՝ այդ քահանայից ստորագրութեամբ հրատարակուած մի յօդուածի համար : Ժողովուրդն այնքան կ'զայրանայ այդ ստեյօդ և զրպարտիչ հրատարակութեան դէմ որ քահանայքը կը հեռացնէ եկեղեցական պաշտօնէ : Իսկ այդ քահանայք, փոխանակ տեղւոյն Արքային վարչութեան գիմնը, հեռագրու Կ. Պօլսոյ Պատրիարքարանի կ'դիմեն : Նոյն միջոցին է որ Պատրիարքարանէն յանկարծ հեռագիր կ'հասնի առ Ս. Առաջնորդն որ անպատճառ Շահպաղեանը Պօլսոյ գրկէ : Ս. Առաջնորդը բնադէտ կ'հարցնէ այդ պատրիարքական հեռագրին շարժառիթն և կարծելով թէ Մանիսայի վերջի դէպքին առիթն է, կը յայտարարէ թէ այդ դէպքի մասին ամբողջ տեղեկագիր մը յանձնուած է թղթաւարի՝ ուղղեալ առ Ս. Պատրիարքն : Սակայն Պատրիարքարան այդ անդեկադիրն ընդունելով հանդերձ, առանց իր որոշման պատճառը բացատրելու, հեռագիր մ'եւ կ'ուղղէ առ Ս. Առաջնորդն և կ'պահանջէ խստիւ Արժ. Յակոբոս վարդապետի առաքումն :

Առ այս Ս. Առաջնորդը գիր մը կ'ուղղէ Պատրիարքարանի խիստ և անորոշ վարմունքի մասին և դարձեալ անոր կ'յանձնէ իւր անորոշ որոշման դործադրութիւնն : Այս վերջին պատասխանին վրայ՝ կեդրոնական Խառն Ժողովն առ Ս. Առաջնորդն գիր մը կ'ուղղէ յուրիս թուակիր, 360 համարաւ, որով կ'յայտնէ թէ Շահպաղեանի հրատարակած յօդուածոյ խնդրոյն համար է, որ այդ վարդապետը Կ. Պօլսոյ կ'կոչէ :

Ինչպէս կ'երևի այս բանակցութենէ, Պատրիարքարանն զգալով անշուշտ որ Մանիսայի խռովութեան առիթն Շահպաղեանի դէմ՝ գրուած զրպարտութեանց վերայ հիմնուելով չտեսի կրնայ իր որոշման արդարութիւնը հաստատել, խնդիրը յանկարծ կ'փոխէ և վերստին կը դառնայ Ա. Մաշկ մէջ հրատարակուած յօդուածին :

Այդ՝ կ'հարցնենք նախ թէ՛ այդ յօդուածին նկատմամբ ի՛նչ ամիս առաջ ըրած որոշումն արդեօք էր, օրինաւոր էր միթէ. երկրորդ թէ՛ ինչո՞ւ համար ի՛նչ ամիս առաջ, Ս. Առաջնորդին ձեռնարկութիւնն իմանալէն ե.

տե՛, իր այդ անմեկնելի որոշումն չդորձադրեց . երրորդ թե՛ ինչո՞ւ համար 11 ամիս առաջ Արժ. Յակոբոս վարդապետը չկոչեց ի Պոլիս , քանի որ նոյն ինք իր գրութեամբ կ'այտարարէր թե՛ պատրաստ է գնալ Պոլիս ե. թե՛ Պատրիարքարան ուղղակի գրէ իրեն . չորրորդ թե՛ 11 ամիսէն ետք , եթէ այդ յօդուածն էր Պատրիարքարանի որոշման շարժառիթն , ինչո՞ւ համար Ս. Առաջնորդին ուղղեալ հեռագիրներուն մէջ այդ պատճառը չէր յայտնուած և Պատրիարքարան չուզած էր իսկ յայտնել երբ Ս. Առաջնորդին կողմէ քանիցս հարցում եղաւ առ Պատրիարքարան : Վերջապէս եթէ իր հիշատակեալն անպատուութիւն կ'համարէր Պատրիարքարան պատճառ յայտնել , ինչո՞ւ համար առ Ս. Առաջնորդն ուղղեալ իր վերջին նամակաւ , որ հրատարակուած է Արեւելի և Շարճէի մէջ ի պաշտօնէ , շատ մը պատի պատ փաստաբանական ձևերէ ետք՝ յայտնել կ'զիջանի այդ պատճառը :

Այս ամեն դարձուածներէ կ'երևի նաև թե՛ Պատրիարքարան , իբրև ազգային իշխանութիւն , չվարուելով թե՛ այլ և թե՛ այս խնդրոյն մէջ , այնպէս ինչպէս կ'պահանջեն ուղղութիւնն , արդարութիւնն և ճշմարիտ արժանապատուութիւնը , զոյց կ'տայ որ կ'ծառայէ անձուկ և անձնական թեւադրութեանց , միշտեւ , ընդ հակառակն , ի վերջի Ս. առաջնորդը խնդրոյն սկիզբէն ցմերձ կ'արհէ և պահած է , ինչպէս իր գրութիւններէն բացորոշ կ'երևի , նոյն ուղղամտութիւնն ու արժանի գիրքն , և ինչպէս մանաւանդ իր վերջին գրութենէ զոր կ'հրատարակենք , ակներև կ'տեսնուի թե՛ չքսեր նա երբէք որ Շահադադէան Արժ. Յակոբոս վարդապետը Կ. Պոլիս չեմ գրիներ , չքսեր նմանապէս որ Շահադադէան չուզեր գալ , այլ ընդ հակառակն , միշտ կ'արտահայտէ հեռի մնալ այդ ետնորդիսական խնդրոյ վերաբերեալ դարձուածութեն : Իսկ եթէ Պատրիարքարան , փոխանակ ինքնին դորձադրելու իր որոշումն և Յակոբոս վարդապետն ուղղակի Պոլիս կանչելու , Բ. Դրան կ'զիմէ , դարձեալ կ'այտնէ իր և իր դատին տկարութիւնն և այնպիսի թագուն նպատակ մ'որու վրայ այլու պիտի խօսինք :

Անտարակոյս մեր այս եզրակացութեանց Պատրիարքարան համազուած պիտի լինի ներքուստ , վասն զի այնպիսի իմաստ և դոյն մը կ'տայ Ս. Առաջնորդին նամակին որ ինքնին չունի , վասն զի Ս. Պատրիարքին տախտիկի Առաջնորդն ուղղեալ գիրը հրատարակութեան կ'յանձնէ ի պաշտօնէ՝ այս դէտողութիւնն ընելով , երբ

Թէ Մեղքիսեղեկ Սրբազան պատրիարքական Թեմն զոյն է պատահան իւր նախորդ ասորիականները հաշիւէն և Ազգայն վարդապետն որդեան բարձրորան չլինելով, Ամն. Ս. Պատրիարք Հայոց Բագրէր հրեւա-ստեղծ է, դիտողութիւն որ իրնուած լինելով Թէ Առեւելի և Թէ Դարեւելի մէջ, անշուշտ պատրիարքական աղբիւրէ բխած պիտի լինի, և որ սակայն բոլորովին անհիմն է, և այս բանիս ապացոյցն իզմիրի Ս. Առաջնորդին նամտիդ պատրիարքական դրոյն հետ, ինչպէս որ արժան էր, չհրատարակուիլն է, որպէս զի ընթերցողները խնդրոյն բոլոր պարտող աներուն փայ անտեղեկ մնան և Պատրիարքացոսի իրաւունք տալու միտին: Ուստի ընթերցողին առջև խնդիրը գլխովին լուսարանելու համար արժան գատեցինք մեր խորհրդածութիւններն ընել այս մասին և հրատարակել իզմիրի Ս. Առաջնորդի նամակն, որ է հետևեալն.

Ամենապատիւ Սրբազան Հայր,

Ստանալով Ձեր Սրբազնութեան 580 թիւ և յուրիս 4 ամսաթիւ գրութիւնն, որ կը վերաբերի Մանիսայի քարոզիչ Դանազլեան Յակոբոս վարդապետի խնդրոյն, կը պարտաւորիմք պատասխանել յառաջ բերելով համառօտիս այն խնդրոյն վերաբերեալ բանակցութեան գլխաւոր կէտերն:

Երբ առաջին անգամ Ձեր Ամենապատիւ Սրբազնութիւնն 1836 փետրուար 5 թիւ և 77 համար գրութեամբ ըստ որդեման կնդրոնական խառն ժողովոյ կը յանձնարարէր մեզի Պատրիարքաբանդ զրկել զՅակոբոս վարդապետն՝ ոյն յօդուածին համար զոր նա հրատարակած էր Արեւելեան Մատու հանդիսին մէջ ի պատասխանի Մեծ. Առաքելի Տատեան յաղագս կաթողիկոսական խնդրոյն, մեր յայնժամ 15 փետրուար և 181 թիւ գրութեամբ ցոյց տուինք Թէ՛ ի՞նչ հիմնական պատճառներով հետի մնացած էինք, և կամիմք հետի մնալ դարձեալ կաթողիկոսական խնդրոյ որ և է մասնակցութենէ, և ի կամս Ձեր Սրբազնութեան թողած էինք Խառն ժողովոյ որոշումն ուղղակի դորձադրել, եթէ անհրաժեշտ էր:

Բայց մեր համեօտ և զգուշաւոր պատասխան յարդանք չդնենելով Ձեր Սրբազնութեան և Խառն ժողովոյ առջև՝ հաճած էիք նոյն սարեւոյ մարտ 14 և Ապրիլ 25 թուերով երկու գրութիւններ ևս ուղղել, որք սակաւ լինչ փութութեամբ գրեթէ կրկնութիւնք էին առաջնոյն:

Մեք ի պատասխանի նոյն երկու զրութեանց արժան դատեցինք մայիս 3 և համար 245 զրութեամբ վերստին խառն ժողովոյ ուղագրութեան յանձնել մեր առաջին զրութեան պարունակութիւնն , յաւելլով միանգամայն թէ՛ վճռապէս որոշած եմք այլ ևս չզբաղեցնել մեր կողմէն պատկառելի Վարչութիւնն սոյն անախորժ խնդրոյն կրկնութեամբ :

Այնուհետեւ անցաւ զրեթէ մի տարի . և ահա Կեդրոնական վարչութիւնն տարւոյս ապրիլ 10 թուակիր հեռագրաւ վերստին պահանջեց զՅակորոս վարդապետ անյապաղ զրկել ի Պատրիարքարանդ : Աւ այս՝ հարկ համարեցինք խառն ժողովոյ նոյն հեռագրական որոշման պատճառն հարցնել , ենթադրելով թէ՛ մի՞ գուցէ յառաջ եկած է այն Մանիսայի ժողովողեան յուզմունքէն ընդդէմ երկուց քահանայից : Սակայն խառն ժողովն ոչ միայն չհաճեցաւ յայտնել իւր որոշման պատճառն , այլ երկու հեռադիր ևս ուղղեց մեզ ստիպողական միանգամայն և սպառնական , որով դարձեալ կը պահանջէր զրկել զՎարդապետն ի Պատրիարքարան :

Այս ստիպանաց և սպառնալեաց վրայ՝ մեք Ապրիլ 30 թիւ և 556 համար զրութեամբ պարտաւորեցանք բացատրել խնդրոյն հիմնական կէտերն , և Պատկառելի Վարչութեան թողուլ իւր որոշման դործագրութիւնն , քանի որ կ'ըստականար թէ՛ ի հակառակ դէպս ունի ուրիշ միջոցներ դործադրելու համար , և քանի որ դործագրութեան հետ պատասխանատուութիւնն ևս ինքն կ'ըստանձնէր :

Ամսոյս 1 թիւ և 360 համարաւ ընդունեցինք Ձեր Սրբաշնութեան գիրն , որով ի մէջ այլոց կը հաճէր վերջապէս յայտնել թէ՛ Յակորոս վարդապետ որոշմամբ խառն ժողովոյ ի Պատրիարքարան կոչուելուն պատճառն այն յօդուածն է՝ զոր հրատարակած էր նա Արեւելեան Մանչ մէջ կաթողիկոսական խնդրոյն նկատմամբ :

Անտարակոյս՝ եթէ նոյն իսկ առաջին հեռագրով ծանուցուած լինէր այս յօդուածական պատճառն՝ բնաւ տեղի չպիտի ունենային այս մասին եղած տարապարտ բանակցութիւնք , և խնդիրն պիտի մնար իւր սկզբնական պարզութեան մէջ , ինչպէս որ էր ի 15 փետրուարի 1886 ամի , և ինչպէս որ է և այժմ մեզ համար :

Արդ , Սրբազան Հայր , քանի որ խնդիրն նոյն է ըստ Ձեր իսկ յայտարարութեան , և քանի որ մեք ևս չեմք կամիր խղել

յօրէ՛ յայնմանէ՛ մեր ունեցած զգուշաւոր լռութիւնն , կը պարտաւորիմք ուրեմն Ձեր վերջին զրուիթեան նկատմամբ եւս կրկնել մեր նոյն ժամանակի , այն է՝ 1886 փետրուար 16ի բանաւոր պատասխանն , որ է . « Խնջղէս որ յօրէ՛ անտի դարձուածոց կաթողիկոսական խնդրոյն հետի մնացած եմք՝ որ եւ է մասնակցութենէ , եւ փնչեւ անդամ լռութեամբ համբերած եմք նոյն իսկ մեր անձին զէմ եղած անիրաւութեանց եւ յարձակմանց , նոյնպէս եւ այժմ խոհեմութիւն կը համարիմք հետի մնալ , յուսալով թէ՛ կը յարգուի մեր սոյն զգուշաւոր ընթացքն : » Ընդ սմին կը յարեմք՝ փայն որ՝ թէ՛ եւ մեր պատասխաններն շատ պարզ եւ մէկին են եւ հիմնուած ողջմտութեան եւ խորին համոզման վրայ , սակայն ցաւ է մեզ տեսնել որ Խառն ժողովն հակառակ մեր այսքան համեստ եւ ակնածական վարմանց՝ մեր պատասխաններն իրր ցատտէն ինքնաշարժաւ արդիւնք , եւ մեր ընթացքն անաշարժ կը նկատէ :

Նգրաւուիլով մեր խօսքն , Սրբազան Հայր , կը յայտնեմք թէ՛ սոյն խնդիրն փակուած է մեզ համար 1886 փետրուար 16էն ի վեր . եւ մեք մի միայն ի յարդանս պաշտօնաւարական օրինադատութեան կը գիջանիմք կրկնել մեր պատասխաններն ընդդէմ Խառն ժողովոյ հետապնդութեանց :

Մնամ աղօթարար վասն լրութեան Աղղիս

Առաջնորդ Զմիւռնիոյ

25 յուլիս 1887 : ՄԵԼՔԻՍԵԴԵԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆՑ

Առ Ամենապատիւ Տէր Յարութիւն Սրբազան Արքեպիսկոպոս բարեխնամ Պատրիարք Հայոց եւ Նախագահ Կիւրոնական Ազգային վարչութեան ի Կոստանդնուպօլիս :

• • •

Այս նամակին ընթերցումէն ետք՝ անտարալոյս լրջամիտ ընթերցողն ինքնին պիտի հարցնէ թէ՛ քանի որ Իզմիրի Ս. Առաջնորդը Պատրիարքարանի կամաց կ'իջողու իր որովման գործադրութիւնն , ինչո՞ւ համար Պատրիարքարանս այսչափ կ'պնդէ եւ կ'պահանջէ որ Ս. Առաջնորդն ինք գործադրէ զայն :

Այս մասին եւս խնդիրը շատ պարզ է ամեն անո՛ց համար որ գիտեն լրջօրէն խորշիլ եւ ազգային նուիրական իրաւածոց նախանձախնդիր կ'զանուին :

Մեկքիսեդեկ Սրբազան Ազդէն կաթողիկոս կ'ընտրուի և Ազդէն կ'ընտրահարուի մեծ ցնծութեամբ և մեծ անկրաւութեամբ : Մակար Սրբազան Յարէն կ'ընտրուի և Կ. Պօստ. Ե. բնութիւնութեան մի մասն իրաւ Բագրատի կ'ընդունուի : Ազդալին իրաւանց սոյն բանաբարման դէմ ինչպէս Հայոց խիղճը կ'ընդգրկէ, նոյնպէս շատերն ևս գրով և հրապարակաւ կ'ընդգրկեն : Այս հրապարակալին բողոքներու մէջ և կեղեցական դասն կ'գտնուի նաև Շահապաղլեան, Մանիայի քորոպիչն : Ազդալին վարչութիւնը կ'ուզէ պատժել սոյն վարդապետն և կ'ուզէ պատժել անպատճառ իզմիլի Սրբազան Առաջնորդի ձեռամբ, այսինքն Ազդընտիր կաթողիկոսի ձեռամբ, որպէս զի Ազգի Ընտրեալը Յարոյնտիր Մակարի հակառակօրդը պատժելով՝ անուղղակի կերպիւ հաւանութիւն տուած լինի այն կաթողիկոսի որու ջերմ փառաբաններն իսկ իրենց բոլոր ուժով և ախանով չկրցան օրինաւոր համարիլ, այլ իրաւ Բագրատի մէջ ընդունենցին, թողունք որ նոյն բացատրութեան դէմ իսկ բողոքեցին Երեսփոխաններէն շատերն և ոմանք ձեռնարկ մտային :

Այժմ կ'հարցնենք դարձեալ թէ՛ Մեկքիսեդեկ Սրբազան կարո՞ղ էր և պէ՞տք էր որ կոտարէր վարչութեան որոշումն Շահապաղլեանի նկատմամբ : Մեկքիսեդեկ Սրբազան ոչ միայն պէտք չէր որ կոտարէր, այլ և իրաւունք ունէր ըսելու . «Ո՛վ Ազդալին վարչութիւն, ի՞նչ խղճիւ և ի՞նչ ճակատով կ'առաջարկես ինձ պատժել ապօրէն կաթողիկոսութեան քննադատ մ'որ անհերքելի փաստերով կ'հաստատէ այդ ապօրինաւորութիւնը, մինչդեռ ես օրինաւոր կաթողիկոսութեանս բռնաբարման դէմ իսկ ձայն չհանեցի, մինչդեռ ազդալին իրաւանց ճշմարիտ սրաշապան մերսքն ից վատահոլութեամբ շատացայ, պատմութեան թողլով դատել ու վճռել ինչ որ ճշմարիտ է, ինչ որ արդար է ի պաշտօնաւորութիւն ազդալին իրաւանց : Կ'իսկա՞րքիս արդեօք այնքան նուաւտացանել զիս, որ համօրէն Ազգիս ձայնն անձիս վրայ կրելով հանդերձ, սնդատուեմ զիս և իմ Ազդին և այդ ձառով հաւանութիւն տամ Եկեղեցւոյ դարաւոր սուրբ իրաւանց բռնաբարման : Դո՛ւ որոշած ես պատժել վարդապետ մը, որ իր բողոքով գրեթէ հանրութեան խղճի ձայնը կ'ընտրեմանէ, որ սակայն գովասանաց և քաջալերութեան արժանի է իր Եկեղեցւոյ սղոտութեան և հայրապետական անկախութեան պաշտպան կանգնելուն, կ'ուզե՞ս արդեօք որ ես ևս մասնակից լինիմ այդ անիրաւ և հակադէմին

գործին :» Սակայն Մելքիսեդեկ Սրբազան այսպէս չսլատաս-
խանեց , այլ խոհեմութիւն համարեց միայն յայտնել , որ ինք
կամի հեռի մնալ՝ Պատրիարքարանի թողնել իր սրտնան գոր-
ծադրութիւնը :

Այսքան ծանրախոհ , ազնիւ և խոհեմ դիրք մը յարդուն-
ցաւ արդեօք Ազգային Պատրիարքարանի կողմէ , արդէն զա-
նազան խրտումներ • քսութիւններ , դրութիւններ և սաշտո-
նական յարձակումներ Մելքիսեդեկ Սրբազան ի դէմ ցոյց կը
տան որ Ազգային Պատրիարքարան չգիտէ կամ չուզէր յարգել
բունութեան և անիրաւութեան նահատակ եղող եկեղեցական
մը , և որ ամենէ աւելի դաւան և անհաւատարիմ է , Ազգային
Պատրիարքարան՝ եթէ զօրէր՝ սպառնալուս պիտի ընջէր Մելքի-
սեդեկի դոյութիւնն իսկ , ի սէր Յարընտրի : Բայց եթէ Պա-
տրիարքարան չյարգելէն զատ հալածելու կ'ըսնայ այդ մեծ և
պատկառելի անձնաւորութիւնն , այդ ազգային գոհն , ան-
շուշտ Ազգն յարգած է և պիտի յարգէ իր իրաւանց և ար-
դարութեան դատը յարգելու և սաշտպանելու զգացմամբ ,
այն բարձր եկեղեցականն , իր Բնորեալն որ շնուստացու եր-
կրպագել Բահադու և այնպիսի ապօրէն որոշում մը գործա-
դրելու , որ անշուշտ խիստ չափ հեռուէն թեւադրուած էր
քաղաքադիտական ամեն ճարտարութեամբ , չըսենք նենգա-
մտութեամբ :

ԱՌ ԱԶԳԱՆՏԻՐ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

Վիճակիս Ամենապատիւ Սրբազան Առաջնորդ Հօր ա-
նուան տօնախմբութեան առթիւ՝ հետևեալ շնորհաւո-
րական նամակն ուղղուած է զոր ձեռնէն Ծառնէն օրա-
դրէն քաղելով կ'հրատարակենք .

Ամենապատիւ Սրբազան Հայր , Ազգընտիր Կաթողիկոս ,

Ստորագրեալքս , խոնարհ որդիք Հայաստանեայց Սուրբ Ե-
կեղեցւոյ և նախանձախնդիրք նորա իրաւանց և անկախու-
թեան , վրթով ձեռք կ'առնումք Ձեր Ամենապատիւ Սրբազ-

նութեան վեհ անուան տօնախմբութեան առիթն մատուցանելու համար առ ընտրեալդ Գլուխ Եկեղեցւոյ մեր սրտագին մաղթանքներ վասն երկարութեան եկեղեցասէր ազգօգուտ կենաց պատուական անդուգական եկեղեցականիդ, որ էք պատիւ պարծանաց Հայկական Եկեղեցւոյն և սիրելի ու պատկառելի համայն ժողովրդեան :

Ձեզ, իբրև Հայրապետի Հայոց, կը մատուցանեմք մեր ջերմագին իղձերն, զի, թէպէտ ի շնորհս ազգամիտ անհաժէտ դաւաճանաց, զրկեցայք ի գահէն Հայրապետութեան՝ յոր կողմէն զՁեզ Համազգային ժողովն Ս. Էջմիածնի ըստ անուրանալի արժանեաց Ձերոց, և մանաւանդ ազգն Հայոց զրկեցաւ յառաջնորդութենէ ազնուազունին և իմաստնագունին ի Հայ եկեղեցականս, որ լիովն բերէ յանձին զոգի Հարց երանելեաց, համարիմք զՁեր բարձրաշնորհ Սրբազնութիւն իբրև օրինաւոր Գահակալ Աթոռոյն Ս. Լուսաւորչի, ըստ համահաճ հաւանութեան և ընտրութեան պատգամաւորաց Ազգին, և ըստ վստելի օրինաց և անբռնաբարելի իրաւանց Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ : Այս աչքով կը նայի ի Ձեզ և համօրէն ազգն Հայոց, թէպէտ առաջի բռնութեան պարագայից կը յիշատակուի յԵկեղեցին անուն Չարընտրին :

Դնելով յոտս Ձեր զհաւատիս որդիական ակնածալիք սիրոյն, պատիւ ունիմք, Ամենապատիւ Սրբազան Հայր, մատչիլ ի համբոյր սուրբ աջոյդ և խնդրել զօրհնութիւն Ձեր ի վերայ մեր :

Մնամք բարձրաշնորհ Սրբազնութեանդ խոնարհ որդիք
Ազգային երեսփոխանք

Կոստանդնուպօլիս
17 յուլիս 1887 :

Ռ. Յ. Պերպերեան	Ք. Ղաչարեան
Ս. Պ. Պ. Փախաշեան	Մ. Ս. Մեղակեան
Մ. Յ. Մելիքեան	Գ. Վարդանեան
Ն. Վ. Գաբաշեան	Յ. Գաբաշեան
Ռ. Թաթևեան	Մ. Սելեմեան :

ԿՈՎԿԱՍԷՆ

Բարեկամ,

Դուք անկասկած , լուրեր էք ստացում Կովկասից , Կովկասից , որի վերայ յառած են այժմս բոլոր Հայոց աչքեր , որպէս զի մի նոր բան , մի նոր եղելութիւն լսեն Հայկայ պապենական լեռնային աշխարհից : Բայց միթէ աշխարհաստան Հայկադանց ժամանակ էլ այդպէս չէ՞ր , երբ բովանդակ Հայկական ազգն ակնադիւ և ախնջը լարած ուշադիր էր , որ Հայկայ և նորսոյաջորդների մեծագործութիւններից նորանոր արճագանքներ լսէ ընդհանուր մարդկութեան օրորոցն եղող այդ աշխարհից : Անկասկած , Հայք չորս հազար տարի առաջ էլ ուշադիր էին Կովկասին , բայց սակայն տարբերութիւնը մեծ է , այդ ժամանակ նայում էին այդ աշխարհում կատարուող Հայկական վերածնութեան , վերականգնման և յառաջխաղացութեան վերայ , իսկ այժմս աստիճանաբար անկման , քայքայման և կործանման վերայ : Այն ժամանակ Կովկասում Հայք տէր էր և տիրապետ , իսկ այժմ նա մեքենայի պէս դործում և տպւում է ուրիշի համար : Ահա թէ Կովկաս ինչ կողմերից մեզ համար նշանակութիւն ունի : Բայց թողնենք այս փիլիսոփայական չոր ու ցամաք և ճոճաւան երազներն , որոնցից կարելի է հազարաւորները կաղմել , դառնանք նորութիւններից խոսելու , որ դուք փնտռելով փնտռում էք :

Բաղադրային եռացող կեանքի մէջ տարողջ տարին դործելով , մտդդ բոլորն էլ ուղղում է ամառային տօթագին ամիսներում , հեռանալով մայդդային ընկերութիւնից , անձաւներն և լեռները դնող , անտառներում աղբիւ , որպէս զի իր յոգնած ուղեգին և թուլացած ջղերին մի փոքր հանգիստ և կադդութում տայ , սակայն լրագրական աշխարհը չէ ընդունում այդ սպասման , որովհետեւ նա դնում և դործում է անսպթաք : Բնական է սակայն որ լուրերը կապ ունին այդ հանդատեան ժամանակամիջոցի հետ , այդ ամիսներում լուրերի աղբիւրները ցամքած են գլխաւորապէս , հետքիւններն են միայն , որ այդ ժամանակ նորանում և նորութեանց տեղը բռնում են շատ անդամ :

Սակայն այդպէս չէ մեր ամենքիս ուխտիւք սիրելի Ս. Եջմի-
ածնի ակօռն , այդ սրբավայրում կարծես մի մշտական հան-
դիսաւ կայ և ոչ երբէք դործունէութիւն : Ընդհանուր Հայոց
Քառանդակապետական ակօռնում անդործունէութեան և ան-
շարժութեան երեսից միարանութեան մեծամասնութիւնը չդի-
տէ թէ ինչ պէտք է անէ : Եւ կան էլ այնպիսիք այդ միաբա-
նութեան մէջ , որ եթէ մի փոքր ազատ մտածէին , թէ իրանք
ոչ ի՞նչ միայն ծնունդ են անդործութեան մատնուելու , այլ
Հայ ժողովրդեան համար պահպան հովիւներ են և պէտք է
որ իրանք անդադար հովուական ացելութիւններ դործեն դո-
նէ ա՛մ թոյլ չուրջն , իրանց մետակայ դիւղերն , այն ժամանակ
Ս. Աթոռի քթի տակ բողբոջականութիւնը բացարձակ չէր ա-
րածուիլ : Իսկ ճշտ է մի այդպիսի սրբազան ձգտումն :
Խորէն վարդապետ Ստեփանէն ուղեց միայն միաբանութեան
մէջ մի նոր շարժում և նորանոր մտքեր մտցնել : Ի՞նչ եղաւ
հետեւանքն — արքոր միայն :

Այժմ մի նոր բան կայ Ս. Եջմիածնում , այս է որ Վեհա-
փառ կաթողիկոսն ոչ միայն Եջմիածնի խորխուռ տաճարը նո-
քողելու , այլ և ամբողջ միաբանութեան նօսնադարեան ,
հին , խոնաւ և անպիտան բնակարանները , վնասարան և այլ
նշանաւոր շէնքերը վերանորոգելու , որոնք ոչ միայն դարուս
դոսհանջներին համապատասխան չեն , այլ մինչև անգամ ու-
միթ և խայտառակութիւն է աղղի համար , որ նորա Դահլիւ-
լը , Սինսոն և Միաբանութիւնը դոնէ մի մի համեստ և վայե-
լուց բնակարաններ ունենային : Եթէներ չատ են ասում , բայց
խկական եթէն այս է , որ եթէ իրադործուի , դարձեալ մի
մեծ բան է այս անարձալթ ժամանակում և կարևոր ապագայի
համար : Խցճայի դրութիւն ունի ամբողջ վանքն , աւելի նկուղ-
ների քան թէ սենեակների մէջ են բնակուած միաբանք :
Այդպիսի աթոյնի կլիմայի տակ , դոնէ միաբանք պէտք է
ունենալին մի աստղութեան յարմար և բարձրաշայեաց դիրք
ունեցող մի բաղմարարունակ շէնք :

Զինուորադրութիւնը կոմիտում սկսուել և տուլ է դնում :
Հայ երիտասարդք , որ 21 տարեկան են , արդէն սկսուել են
զինուոր դրուիլ , բոլոր Վովկասի քաղաքներում և դիւղերում
սկսուել է : Վկայականներ ստացվում են Հայոց հոգևոր կոն-
սիստօրեաներից :

Ա յուլիս 1887 :

* * *

ՄԵԾԱՊԱՏԻԻ ՍՏԵՓՍՆ ԷՖԷՆՏԻ ԵՍԱՅԵԱՆ

Ձմիւռնիոյ Հին և անուանի ընտանեաց անդամ՝ Մեծ. Ստեփան էֆէնտի Եսայեան իր մահկանացուն կնքեց ներկայ ամսոյս մէջ, ի սուգ անմխիթար թողլով Եսայեան ընտանիքն ու բոլոր ազգականքն :

Դառն կորուստ մ'է այս իր գերդաստանին համար, որու պաշտելին էր իր բարեսէր, գորովալի և հեղահոգի բնաւորութեամբը, Հայ ժողովրդեան համար, որու մի աղքատասէր և բարեբարոյ անդամն էր, վաճառականական աշխարհի համար, ուր վաղուց Եսայեանց պատուաւոր և հզօր տան սիւնն էր Ստեփան էֆէնտի, որ իր գործունէութեամբն, ուղղութեամբն և փորձառութեամբն անոր այնքան փայլ տուած և հռչակն աւելցուցած է ոչ միայն մերազնէից տղ և Եւրոպացւոց մէջ:

Շքեղութեամբ կատարուեցաւ յուղարկաւորութեան հանդէսը: Սրբազան Առաջնորդ Հայրը գեղեցիկ դամբանական մը խօսեցաւ՝ դրուատելով ըստ արժանւոյն Հանդուցելոյն բարեմասնութիւններն և ի Տեառնէ մխիթարութիւն հայցելով հաւաքատ ալէզարդ եղբօրն և բոլոր գերդաստանին :

Ի ՍԳԱԼԻ ՄԱՀ ՏԻԿԻՆ ՎԻՐԳԻՆԵՍԱՅ Կ. ՊԱՉՊԱՉԵԱՆ*

Մինչդեռ մեր վարժարանը հնձոց և արդեանց նոր տարի մի ալ կը բոլորէ, մինչդեռ ուրախութիւն և խնդութիւն կը ընուն

* Այն սգալի ուղերձն այնքան յօժարակամ կ'հրատարակենք՝ որքան որ արժանապէս և զգայուն սրտով գնահատուած է վաղամեռիկ վարդի մը համակրեղէ գոյնն ու բոլորն, մտային և հոգեկան արժանիքն, որոց մի քանի նշանները տեսած ենք:

զմեզ այն արդեանց և այն յառաջդիմութեան դողդոջ քայլերուն զոր ըրինք յայս շրջանի, զխռութեանց և դալրութեանց աստարիզին մէջ, յանկարծ անակնկալ գոյժ մ'իրրև տխուր արձագանք՝ կու գայ խռովել զմեզ, կուրծքերէ հառաչանք և աչքերէ արցունք կը խլէ :

Վիրգինէ, սիրելի քոյր մը, մեր վարժարանի նախկին սանուհիներէն մին, Սեդրոսեան գերդաստանի արժանաւոր զաւակն և Պազպազեան նորահարս Տիկինն ո՛չ ևս է :

Իրբն քոյր ո՛րչափ յիշատակներ կը թողու իւր աղու հայեցուածոց մէջ՝ ազնիւ հոգւոյ և տառուական սրտի մը բոլոր քաղցրութիւններն ի հանդէս կը բերէր . իւր ձայնին արձագանքը տակաւին մարած չէ հոս . իւր գրասեղանը տակաւին թարմ է իւր խոնարհ ճակտին քրտանց կաթիլներով, և այսպէս վարժարանէ, իւր սրտի և հոգւոյ տունէն մեկնելէն ետքն ալ անբաժան կը մնար . և չգիտեմ թէ՛ արդեօք ի՞նքն զմեզ՝ զորս իրրև քոյր կը սիրէր և յորոց իրբն քոյր սիրուեցաւ յաւէտ, աներևութաբար կը տանէր ընդ իւր, և կամ մեք զնա, ինքն ընդ մեզ :

Իրբն ուսանող յիշատակներ կը թողու, իւր գրասեղանն ողւում չափ կը սիրէր, յառաջդիմութեան համար բուռն տենջանք, կատարելութեան համար անդուստ տարփանք, ասոնք իւր հոգւոյն գործերն էին, որովք մեզ օրինակ էր լռելեայն :

Իրբն նոր հարսն Տիկին՝ ո՛րչափ ևս առաւել յիշատակներ կը թողու արդեօք : Հազիւ վարժարանի սեմէն ի դուրս կ'ելնէր, ոսկեղէն թելերով յայլ տուն տարուեցաւ . նոր էր յարկն և ալխարհ՝ ուր ապրելու կ'երթար, նոր էին ծնողք՝ որոց ցանկալի աղջիկն եղաւ հաբձ անուան ներքև . անշուշտ նոր էր և կեանքն՝ ուր խնդութիւն կը տանէր : Բայց ափսոս որ չուտ հասաւ մահն և իւր ժանտաշուշու տարածամ խամրեց այն յուսոյ և լուսոյ ծաղիկն . տարածամ կ'ըսեմք, զի Տիկին Վիրգինէ այս նոր կենաց մէջ հազիւ ութ ամիս ապրեցաւ, թէև ութ տարուան յիշատակներ կը թողու հոն :

Իսկ իրբն հայ վարժարանի մը սանուհի, հայ ընտանիքի մը արժանի աղջիկն ի՞նչ յիշատակներ կը թողու : Համեստութեան քօղին ներքև կը ծածկէր արժանիք, իւր բուրումն կը սփռէր առանց տեսնուելու հանգոյն մանիշակի՝ որ անտես յաշաց կը ծուռլէ գիւրն անուշահոտութիւն :

Իւր լեզուն, մեր լեզուն՝ լաւ գիտէր, կը հասկընար իւր և

մեր հարց բարրաւն , և անշուշտ այն դրոց ընթերցմանէն ժթերած էր իւր հողւոյն մէջ շատ ինչ , անոնց բարեպաշտութեան զգացումները , սրտի սրբութիւնն և առաքինութեանց շնորհներն , աշխարհիկ լեզուն , ժողովրդեան բարրաւն , իր զրէր գրագիտէ մը ոչինչ ընդհատ և կամ թերեւս սուղ ինչ ընդհատ : Ձաւակ էր գեղարուեստից , գծերու և վրձնի հետ զրօնուլ գիտէր , այս է՝ ունէր իմանալի աշխարհ մ'ևս , ուր կը ճախրէր հողեկան թռիչներով , անշունչ քարախիւն կենդանութիւն կը ներշնչէր , կապարեայ գծերով զգացումներ , հոգի և սիրտ կը տարբաշընէր . ծաղիկն բոյրը , գեղեցկութեան պատկերն և ինչ որ բնութեան մէջ սքանչելի է՝ իւր վրձնին առակ մարմնաւորութիւն և ոգեւորութիւն կ'առնուին : Բայց ուր են ասոնք , ուր է Տիկին Վիրգինէ , իւր գրքերն որք և վրձինն անտէր մնացին . . . :

Այսպէս Տիկին Վիրգինէ իւր քաղցրիկ յիշատակաց հետ կը թողու մեզ անմոռանալի կորստեան մը վիշտն , իւր ծնողաց , քերց և եղբարց անմխիթար սուգ , և հէգ ամուսնոյն դերեքմանի ցուրտ քար մը , արձան սիրոյ և յիշատակ լալեաց :

ՄԱՅՐԻԿ ՄԵՋՊՈՆՇԵԱՆ

Կոստանդնուպօլիս , Իճատիէ , 29 յունիս 1887 :

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Քաղաքական աշխարհը նշանակութեան արժանի և ընդհանուր մտահոգութեան գրգիռ մի քանի խողովութիւններ և երևոյթներ կ'ընծայէ : Անգլիոյ Բարլիմէնդը կ'հաստատէ , յետ երկար վիճաբանութեանց , Իրլանտայի պարագայն օրէնք , որով նպատակ ունի զտալել մի քանի դատական բացասիկ արտադրութեամբ հասարակաց անդորրութիւնը վրդովող ագաքն և ընկերակցական ապօրէն շարժումներ . իսկ Իրլանտայի տէրաւորները փորձենք վերադննդութեան առնելով՝ կարեւոր զիջումներ պի-

տի ընէ՝ ըստ փափաքանաց միութենական երեսփոխանաց, և վարձակալներու հողհասոյթը պիտի գէղջէ: Անգլիոյ Թագուհւոյն դահակալութեան յիանալեկի առթիւ կատարուած քաղաքային, նաւային և այլ հանգէսներ արտասովոր փառք և նշանաշուքիւն առին: Բարլէնդի մասնաւոր ընտրութիւնները թէև նպաստաւոր կատարուեան կուսակցութեան, չէն կրնաք, ըստ Թայմի, խախտել Սալդարիի պաշտօնէութիւնն, որ սակայն միութենական ազատական խմբին աշակցութեամբ կանգուն կ'մնայ և իրլանտական խնդրոյն նկատմամբ՝ երկու կուսակցութեանց մէջ, փոխադարձ դիմումներով՝ համաձայնութիւն մը դրացնելու եղած փորձքն ասպարէիւն կ'ենեն, և միութենական նշանաւոր երեսփոխան Պ. Չէմպրլէյն կ'տատամար, մինչդեռ Պ. Դրիվէյլան վերադին կ'յարի կատաղուն, որ իր իրլանտական հիմնադրին մէջ փոփոխութիւններ մուծանելու կ'ստատանայ և միտ կ'յուսայ յաջորիւ: Եղիշտական պոյմանադիրը՝ Ռուսիոյ և Ֆրանսայի միասամ ընդդիմութեամբ չվաւերանար վեհապետական իշխանութեան կողմէ և ադ խնդիրը կ'մնայ իր առաջին վիճակին մէջ, մինչդեռ Ռուսիոյ և Անգլիոյ մէջ եղած բանակցութիւններն Աֆղանեան սահմանագլխի դործոց մասին յաջող ելք մը կ'ունենան, ըստ յայտարարութեան լրտ Սալդարիի, որ յոյս կ'յայտնէ թէ երկու մեծ տէրութիւններ կեդրոնական Ասիոյ մէջ ունենալով առանձին ընդարձակ ասպարէզ և քաղաքակրթիչ դեր՝ իրարու դէմ բաղխելու չպիտի ջանան, եղթ առ այժմ տնչուա: Ֆրանսա, որ բաւական տաղնապալի օրեր անցուց պաշտօնէութեան փոփոխութեամբ, սկսած է փոքր ինչ հանգարտիլ ի շնորհս նոր ընտիր առաջին պաշտօնեայ Պ. Ռուվիլի, որ իր ներքին և արտաքին չափասէր և խաղաղասէր քաղաքականութեամբ Պուլանժէ զրաւարին պաշտօնանկութենէ ժողովրդային արմատական կարգին մէջ յուղւած կիրքերն աւդորբելու և խաղաղութիւնն անվրդով պահելու փորձեր կ'ընէ, անտես չառնով սակայն Ֆրանսայի մէջ տիրած դրգուութիւնը Պերմանիոյ դէմ և ասպարայ տատահանութեանց պատրաստ գտնուելու համար՝ կ'զորացնէ Ռուսիոյ հետ կազմուած բարեկամական և դիւանագիտական յարաբերութիւնը: Պուլանժէ զրաւարին հաշտկեալ պետական հարաւան և իր ու Պ. Ժ. Յէրրիի մէջ պատուհեք մենամարտը բաւական ժամանակ օրադրական բանակիւ և ծիծաղ շարժելն ետև՝ վերջին միջադէպին առթիւ երկուս

տեք նշանակուած վկայից մէջ ծագած անհամաձայնութեան պատճառաւ, զօրավարին կողմէ առաջարկուած պայմաններուն ծանրութեան մասին, հետեւանք մը չունենար: Սակայն քաղաքական կարևորագոյն և ապագայ շփոթութեամբք բեղուն դէպն է Պուլկարական ազգային ժողովոյ (Սոպրանյէ) կողմէ ընտրեալ Քոպուրկի Ֆէրտինանտ իշխանին, յետ երկար վարանմանց և յատկապէս Ֆրանսայի և Ռուսիոյ հաւանութեան և Բ. Դրան Դրան տրամադրութեանց հակառակ (որով կ'իմաստաւորի Պէրլինի դաշնագիրը ստորագրող մեծ Տէրութեանց համահաճ հաւանութեամբ լուծել այս կնճռոտ խնդիրը) Պուլկարիոյ իշխանութիւնն ըստանձնելու դիտաւորութիւնն է և Սոֆիա գալու պատրաստութիւնը: Գերմանիա կորոյս թնդանօթաց թագաւորն (canon king) Հէր Դրուբ, որ համալսարհային մեծ նիւթական զօրութիւն մ'էր, և Ռուսիա՝ Պ. Կադլուցն՝ վեհափառ Յարին ազգեցիկ խորհրդականն և Համապաւեանց պարագլուխն ու հոգին: Գերմանիոյ և Սւստրիոյ Կայսերք կ'տեսակցին ի Կալդէյն՝ ըստ սովորութեան: Իտալիոյ և Ս. Պապին մէջ համաձայնութիւն մը գոյացընելու շէն հաստատուիր և Ս. Պապն ալիսարհական իշխանութեան մէջ միշտ կը փնտռէ իր հոգևոր իշխանութեան անկախութիւնն, ինչպէս որ Խամբուլա գարտինալին ուղղած նամակէն կ'երևի: Միացեալ Նորստիոյ նախագահ, Քլիվլենտ, աշնան շրջան մ'ընելու մտադիր է, վստն զի արդէն չարժու մը կայ դինք վերընտրելու:

ԼՐԱՔԱՂ.

Իշմիածնայ Գաճակալին բացառիկ նուէրք. Մահոր Սրբազան հովուապետական կոնքեռ մը նուէր գրկեր է Կասաանդնուպօլսոյ Սրբազան Պատրիարքին՝ մասնաւոր կոնդակով որ այսպէս կ'սկսի. «Գեղարզանց համութիւնք Ձեր ի պաշտամունս պատրիարքական կոյմնաց, որ անցեալ ի գլուխ Աղգային և Կրօնական ժողովոց՝ խոհական մեծ խորհրդով տնօրինէք համեայնս զԵրեւան խնդիրս . . . » Այս ծանրակշիռ խնդիրներէն մին և գլխաւորն է անշուշտ մերջին կաթողիկոսական խնդիրը, յորում Յարութիւն Սրբազան Գեղարզանց գլուխը բազմած՝ ոգի ի բռնին աշխատեցաւ Յարութիւն Կաթողին կաթողիկոսութիւնն ընդունել տալու ազգին և այսպէս ազգային կենսական դարաւոր իրաւունք մը օտարին շահուց զոհելու։ Իշմիածնէն Ներ-Գրիգոր Բրուաճ Նամակ մը կ'ըսէ թէ՝ Առաջին անգամ այսպիսի նուէրք արժանացած է Ներսէս Եւէն Մարավանցի կոչուած Յակոբոս պատրիարքն, որ նպաստած էր Մայր Աթոռոյ իրաւասութիւնը կրկին թուրքիոյ Հայոց վրայ տարածելու. սակայն իրազեկ անձինք կ'հաստատեն թէ այդ հայրապետական նուէրն եղած է Յակոբոս պատրիարքին իր այն աշխատութեան համար որով՝ ըստ յորդորանաց Ներսէս կաթողիկոսի՝ յաջորած է՝ Խրիմու արտերազմին ժամանակ՝ աւելի ևս հաւատարիմ պահել թուրքիոյ Հայերն Օսմանեան տիրապետութեան։ Զգալի և ցաւալի՝ հակապատկեր . . . :

Ապարդապեան վանաւորն Յովնաննէն Էմէնաթի, որ իր վատառողջութիւնը դարմանելու համար Եւրոպիոյ ջրերը կ'գտնուի, մասնաւոր նամակ մ'ուղղելով Աւետիքի, կ'այցանէ թէ Աղգային հիւանդանոցի վերաշինութեան համար 4000 ոսկի կ'նուիրէ ազգին, պայմանաւ որ շինութեան սկսելէն երեք ամիս յետոյ ամէն ամիս 400ական ոսկի գրկուի իղմիրէն, և միանգամայն յիշատակարանի արձանագրութեան մէջ իր գեղեցատանի տնունը չմոռցուի։ — Գեղեցիկ և հետեւելի՝ օրինակ մշակաւոր. Կոստանդնուպօլսոյ Հայ մեծատանց։

Օրմանեան Մաղափա Խալիսկուքոս Մակար Սրբազանի հրամանաւ Իշմիածնի Գեղեցեան ճամբարանի ընդհանուր տնօրէն տնուանած է, պահելով հանդերձ ըստ իր բաղձանաց և ըստ արտօնութեան Մակար Սրբազանի՝ իր Օսմանեան հարախօսութեանը։ Կարնոյ Գաւառական Իրեւիթանական ժողովն արդէն ընդունած է Նորին Գեղարդատութեան հրաժարականն յառաջնորդութեան նոյն վիճակին, և հրաժարագիր մ'ևս Կեդրոնական վարչութեան յղելէ յետոյ, պիտի մեկնի Իշմիածին իր նոր պաշտօնին ձեռնարկելու։

Իրուսաղիմայ պարտոց առքիւ Մեծ շաքարութիւրթն յօդուած մը հրատարակած է յորում իրաւամբ կ'գանգաւոր թէ Իրուսաղիմայ 40,000 ոսկիոյ պարտոց վճարումն ամբողջապէս լեռնաւորուած է գաւառացեաց վրայ, մինչդեռ Պօլսեցիք իրնց բաժին ինկած 9,000 ոսկիէն 4,000 ոսկի իսկ չեն վճարած։ ուստի Աղգային Պատրիարքարանն մեղադիր է և

(Յաւելաւա)

պէս գաւառացի ազգայնոց երեքական զուրուշի վճարումն տարի մ'եւ շտապեալով ապա, որպէս զի Պետերսպոլսի և Գալաթիոյ լիցիաքանութիւնք :
— Մենք ըստ ամենայնի համակարծիք ենք Մարտիի զիտողութեանց . միայն ժխտելիք որ մինչդեռ ազգն՝ Երուսաղիմայ Միաբանութեան յոռի և անկանոն մատակարարութենէն ծնունդ առած ահագին պարտք մը վճարելու ժգառապարտութիւն կամայ ակամայ, և ազգային գործիչք և ազգասէր հրապարակագիրք ուժ կ'տան այդ հսկայ պարտուց ժամ առաջ վճարման, անդին արատուարժան Միաբանութիւնն, իր հարգանքի եպիսկոպոսներն միայն բերնով, հոգով և հոգով կ'կոչէ ազգին ամենէն աւելի օգտակար ծառայութիւններ մատուցանող, ազգին կենսական շահերն ամենէն աւելի արիւնք թելամը պաշտպանող անշահաւէր հրապարակագիր մը, այն միակ պատճառով, որ վանուց մէջ տեղի ունեցած դայթակղական դէպքերն ու եղծումներն մատնանելէ կ'ընէ և անոնց առաջն առնելու կ'որոգորէ : Միթէ կատարեալ ապերախութիւն չէ՞ այս . միթէ փոքրոգութիւն չէ՞ այս :

Հայ կրօնն արտաբնական կովկասեան վարժարաններէն . Սէփէ, իբր թէ հաւաստի ազգիւրէ քաղելով, կ'ծանուցանէ թէ Ռուսիոյ պետական վարժարանաց մէջ կրօնագիտութիւնն Հայ աշակերտներու ռուս լեզուաւ աւանդելու նախարարական հրամանը չէ գործադրուած, և թէ իրենն առջի վիճակին մէջ կ'մնան : — Այս մասին ինչ որ ստուգապէս գիտեմք մենք, այս է թէ Ռուսիոյ պետական վարժարանաց մէջ այս պահուստ ոչ մի Հայ կրօնուսույց պաշտօն կ'վարէ և ամենքն ալ պաշտօնէ դադարած են ըստ նախարարական հրամանի : Եւ ոչ միայն, ըստ Սէփէի, իրենն առջի վիճակին մէջ չեն մնար, այլ և խղիւր է դիտեալ թէ այսուհետեւ Հայ կրօնուսույց ռուսական լեզուաւ՝ ոչ թէ հայ կրօնագիտութիւնն՝ այլ ընդհանուր կրօնագիտութիւնն պիտի ուսուցանեն, թէ ոչ Ռուս կրօնուսույցը ռուսական կրօնն պիտի աւանդեն Հայ աշակերտաց :

Այս եւ Երաշտաբիւն յԱտանա . Կ. Պօլսոյ կրօնական ժողովն որոշեր է այդ կողմերը դրկել Սոյ միաբան Վեհապետեան Գերապետիւ Մկրտիչ եպիսկոպոսն, որպէս զի տեղւոյն կուսակալին հետ միանալով ներկայ տագնապի պահուն դարման տանի տեղւոյն ազգայնոց : Մկրտիչ եպիսկոպոս արդէն հասած է յԱտանա :

Կրօնական եւ բարոյական բերքի մը հրատարակութեան համար կրօնական ժողովն որոշեր է արտօնութիւն խնդրել . այդ թերթ պիտի հրատարակուի իր տնօրէնութեան տակ : Հայաստանեայց դպրութիւն տեղն անշուշտ նպաստի մեծագոյն բաժին մը պիտի ունենայ ապագայ թերթի հրատարակութեան գործին մէջ՝ թէ՛ նիւթապէս և թէ՛ բարոյապէս :

Հասունեան և Հակոբաւունեան հասարակութեանց միացման համար քանի մ'ամիսներէ հետ տեղի ունեցած բանակցութիւնք խղիւր են, սկզբան խողովոց մէջ եղած կարեւոր անհամաձայնութեանց պատճառաւ :

Նաւապիւն բնդիարում մը տեղի ունեցաւ Յունաց սուրբ Մարինայի տօնին օրն . Համիտիէ շողեակաւորն ընկերութեան խմբիւն կեօղ-թեփե-նքիւն եկող եկող շողեակաւորն, Օհան և Միսիս, իրար բաղնելով, վերջինը սասակապէս կ'ընտաւի և ջուրը ներս կ'առնէ : Բարեբաղդաբար շտամարք մօտ լինելով՝ նաւապետը կ'աջողի գետի ծովը դէպ ի ծովը դէպ շողեակաւորն :

սկն և թագմածիւ ուղեորք, ոմանք նաւակներով և ոմանք քօւրը մանե-
լով ցամաք կ'ենէն: Բարեւադդարար անձի կորուստ չկայ:

Իգմիրեանց կտակին մրցանակաց բաշխման համդէս տեղի ու-
նեցեր է Աղգային Պատրիարքարանի մէջ, ընդ նախագահութեամբ Ս. Պա-
տրիարքի և ներկայութեամբ Կրօնական և Վաղաքական ժողովոց անդամ-
ներու, բաղմութիւն երեւոյթեանց, աղգային պաշտօնական անձանց և իզ-
միրեանց կտակի գործադիր քննարկման ցանձնաժողովոյ անդամոց: Տեղեկագրի
ընթերցումէն յետոյ, քննութեան և մրցման ներկայացեալ հինգ երկասի-
րութիւններէն երկուքն, ըստ վկայութեան քննչաց, միաձայնութեամբ ար-
ժան դատուեր են մրցանակի, առաջինն՝ այն է Մանուէլ Էֆէնտի Միրա-
խորեանի 33 ոսկի՝ վասն «Նկարագրական ուղեորութեան» և երկրորդին՝
Գալուր Էֆէնտի Սէլաշվերտեանի՝ 23 ոսկի՝ վասն «Ունիւ» անուն երկասի-
րութեան: — Գիտելի է զի մրցման ներկայացեալ հինգ երկասիրութեանց
շարքին մէջ կ'ընտրուի նաև «Հաշակ ոսկեղէն դպրութեան» գրաբառ. հան-
դիմէ միամտայ հաւաքածոյն. Պատ. Գործադիր Գործնաժողովն ինչո՞ւ առ-
դեօք արժան դատած չէ քննութեան և մրցման ենթարկել ուրիշ կարեո-
րագոյն և օգտակարագոյն հանդէսներու հաւաքածոյն, օրինակի համար,
ի. Տէմիրճիպաշեանի խմբագրութեամբ հրատարակեալ «Երկրագունտ» և
«Գրական ու իմաստասիրական շարժումն» հանդէսներու հաւաքածոյն:

Խաչատուր Մարգարեան (կտրա—Մուրզա), Ռուսահայ հանրա-
ժանօթ երաժշտացետ ի կովկաս, Կ. Պօլսի եկեր է, ուր՝ ըստ Արեւիկի՝ պի-
տի մնայ եղբւր մինչև օգոստոսի վերջ՝ աղգային ժողովրդական երգերը ձայ-
նանշիլ վերածելու համար: Խաչատուր Մարգարեան Բագուի Մարդասի-
րական ընկերութեան ծախիւք տեղւոյն աղգային միջնակարգ վարժարանին
երաժշտութեան դասատուն է:

Երկրագունտ ամսօրեայ հանդիսի մայիս և յունիս ամսա-
քիւնքն հրատարակուեցան բաւական այլազան և ճիս պարունակութեամբ:
Պերդեւէն կ'գրէ «Կնոջ պատմութիւնն» յառաջ քան դքրիստոնէութիւն-
այս բանաստեղծութիւն, որ կ'ըրաւ գրեթէ մայիս ամսագրութիւն ըլլերն,
ընթերցանութեան արժանի և ուշագրաւ ուսումնասիրութիւն մ'է կնոջ
նախապատմական և բարբարիկ դարերու մէջ ունեցած դանազան փիճակնե-
րուն վրայ. Եւելէ վ. Արեւիկէն կ'շարունակէ ճառել՝ հետզհետէ նիւթին
պէս անխմանայի կերպով՝ հոգւոյ անմահութեան վրայ: — Վաղցր է մեզ
յուսալ որ Պ. Ե. որ այնքան լայն կերպիւ կ'ըմբռնէ մամլոյ պաշտօնն,
և կարծեաց աղատութիւնն, կ'ղգայ թէ բնաւ իրաւունք չունի շէ-
շել զմեզ երբ կ'յայտնենք մեր կարծիքն որոյ դէմ եղած լուրջ առարկու-
թեան մը պատասխանելու պատրաստ ենք սակայն. Եւելէ վ. Դարեւի ու-
նի դրած «Հայոց Եկեղեցին» վերնագրով յօդուած մը: Մի քանի անգամ
կարդալէն ետև հազիւ կարող եղանք հասկընալ որ Եկեղէն վարդապետ ճիգ
կ'իտաիէ ջրել Արքաբաւ դոյուլութիւնն և Թադէոս առաքելոյ պաշտօնն ի հա-
յաստան, յենով այլ և այլ ենթադրութեանց վրայ: Սիրելի է մեզ քննա-
դատութիւնն և փափաքելի որ հնութեամբ նուիրագործուած ստութիւն-
ներ, թէ՛ կրօնական, թէ՛ քաղաքական և թէ գրական, ջնջուին և ծշմար-
տութիւնն երևան գայ. սակայն այդ պաշտօնը կատարելու համար կարևոր
են զանազան պայմաններ: Այդ պայմաններն և ոչ մին կ'յայտնէ Յօդոյ առ.

ժաղերն • մանաւանդ մեր զարմանքը կ'զբոսէ՝ որ՝ թէ և Եկեղեցական՝ ազատախոհ (libre penseur) հոլեր կ'առնու և Հայոց Եկեղեցւոյ հիմնական մէկ անանդութիւնն, որով ինք կարգ առած է, քանդելու փորձ կ'փորձէ, առանց մտածելու սր անով ինքնալոյծ կ'լինի, առանց վախճալու Երմանկան ժողովոյ շանթերէն, որ այս օրերս մանաւանդ աջ և ահեակ կ'սրճակուին, մինչև իսկ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ընտրական իրաւունքը մեր Հայրապետաց վկայութեամբը հաստատող խեղճ Վարդապետի մը վրայ • Եթէ հասկանալի է մը կաթողիկոսութեան իրաւունքը կ'պաշտպանէ և կ'հաշտեցնէ, արդեօք ի՞նչ պատիւներու պիտի հանդիպի այն Եկեղեցականն որ Հայ Եկեղեցւոյն հիմն խախտելու կ'ընայ • Բայց հիմակ յոյս է մեր մէջ կից արձակել խորհնային, և Վ. Գրեքեան յոյսն կ'հետեւի • Նշանակելի է նաև նոյն թերթին մէջ Ա. Մեհարէի եփեռի մի երանքն որ թէ և խորհրդաւոր ունի իր նպատակն և ջոյց կ'տայ երազատեմքն գրական համութիւնն և հոգեկան յարաբերութիւնն ընդհանուր մատենագրութեան հերոսներու հետ •

Իսկապէս համարեմք յունիս ամսաթիւն հրատարակուեցաւ հրահանգիւ պարունակութեամբ • Նշանակելի են հանգիստ, հանգիստ, ուր նրբամիտ երգիծարանն տեսարան կ'հանէ կ'ընէ՝ ծովու մէջ իր ֆիզիքական և բարոյական մերկութեամբ, և գեղեցիկ սեռին ինչ ինչ տղեղ կողմերն կը նշուեալէ • Անկույ իւր, ուր բնականական ներքին կենաց յոյս պատկերներն մին կ'գծէ • Կ'ողբէ՝ գեղեցիկ դասեր ունենալ, որու մէջ էլորդորէ մայրերն գեղեցիկ պատկերներու նայել, և մանաւորապէս կ'ընէ յորմանին պատկերն՝ որու ամեն մէկը կրնայ նայել, Վահան վարդապետի լուսանկարն և վերջապէս հոգեւոր գեղեցիկ զաւակներ ունենալ ուրոյ մայրեր կ'ընան «Երեւոյթուն»-ի հիւսիս անհանգիստ նայել բայց ոչ անոր հեղինակին •

Գրական և Խմբագրութեամբ շարժումի տպիւր ամսաթիւնդն մէջ Պորոս Էֆէնտի Պառնասեան համառօտակի կ'զրէ Լժնկիւր ամերիգայի բանաստեղծին կենսագրութիւնն, և այս առթիւ կ'հրատարակէ նաև շարք մը նամակներ՝ իր և Տօք. Վուտի մէջ փոխանակելով որոց միոյն մէջ այս վերջինն գովաւորէ կ'սօսի Լժնկիւրի իւր • Բնական տաղին հոյսերն թարգմանութեան և զոյն պարունակող Գրեքեի և Պարտի Կոչ անուն գրքին վրայ՝ իրեն օգտակար դասագիրք մանկանց յարմար • Կ'շարունակուի Մարտի վէպն •

Արեւելի հրատարակած է Եղիա Էֆէնտի Տէմիթիպաշեանի արտասանած բանաստեղծութիւնն Պէրպերեան վարժարանի պարգևաբաշխութեան հանդիսին մէջ • Ժողովարդիկ բանաստեղծ ըստ սովորութեան՝ իր համակերպի անձին վրայ խօսելէ ետք • ազդու բանիւք և եռանդուն շնորհով կ'սօսի Հայ վարժապետաց ներկայ խեղճ վեճակին և ողորմելի ապագային վերջնութեան մի քանի գործերն, այս է՝ դասագրեանց, վկայագիրներու, ոչ լուսաւորութեան դաստիարակաց և կրթական տեսչի մասին ըրած անօրէնութիւնները, Հոսկ ասպ ինչ ինչ ակնարկութիւններ ընելով կ'վերջացնէ իր բանաստեղծութիւնն՝ յորդորելով Պէրպերեան ուսումնասիրութիւնն յաշխատութիւն, ի պարկեշտութիւն և յաշխարհութիւն կենաց պայքարին մէջ •

Հանդէս ամսօրեայի օգոստոս ամսաթիւն կ'պարունակէ ի մէջ

այլոց՝ Պր. Ամանտ Շվայկեր— Լերիենֆելտ աւստրիացի դինուորական պաշտօնակալի «Բնդ մէջ Դանուբայ և Կովկասու» գրքէն Հայ-է-ն երկե հատուածին թարգմանութիւնն. Կ. Տիւրեան կ'դրէ Ռուսահայոց գրականութեան պարծանքներէն միոյն՝ Պ. Յակոբ Մէլիք—Յակոբեանի (Իսֆէի) կենսագրութիւնն և գրական գործունէութիւնն, և կ'կոչէ զնա Հայոց մէջ առաջին վիպասանը թերևս քիչ մը չափազանցութեամբ:

Վսեմաշում Զովհաննէս Էփեմաի Սպարդախուն, աղջային մեծանուն բարերարն, ներկայ ամսոյս վերջերն ողջամբ հասաւ ի քաղաքս յԵւրոպայէն ուր գերդաստանին հետ գացած էր յօդափոխութիւն, ինչպէս որ ամեն տարի այն եղանակին կ'իատարէ այդ ուղեորութիւնը:

Կեծ. Բիւս Ալիօթի, Բաղափա Աշանաւոր մեծաւորունցներէն մին, այս վերջին օրերս վախճանեցաւ: Ըստ իր կտակի՝ տեղւոյս ամեն հասարակութեանց մի մի դրամական նպաստ արուեցաւ, ինչպէս նաև Հայոց աղջային հիւանդանոցի 30 Օսմանեան ոսկի: Բարեպաշտ Հանդուցելոյն տոյն Նոյաստն աղբոյին շնորհակալութեան արժանի է:

ԱՅԼԵՒ ԱՅԼԵ

Թորքիայ շիշեր. Արդէն կ'շինուին թղթե անիւներ, պնակներ, վարագոյրներ, վընդոյներ. հիմակ սկսած են շինել նաև թղթե շիշեր: Հնարէն է Պ. Լ. Թովմաս ի Շիքակօ, ուր ունի ընդարձակ գործարան: Այդ շիշերը կ'շինուին մեքենայով: Մեքենան կ'առնէ անձապատ լըյն և պայմանեալ թանձրութեամբ, երկայնութեամբ և տրամագծով թուղթն և խողովակի ձևով կ'բոլորէ: Աւելի գունաւոր տպակիցած թղթի շիշեր մը գօտի շինելու համար կ'փակցընեն թղթեայ խողովակին վրայ և ապա զոյն կ'կտրեն ու պահանջուած թուով շիշեր կ'յօրինեն: Շիշերուն կտարն ու յատակն որ երբեմն փայտէ շինուած են, վերջէն կ'կցեն շաղխով: Այնուհետև շիշերուն ներքին կողմն հեղուկ բաղադրութեամբ մը կ'տաքցընեն, որ կ'կարծրանայ և կարող է գիմանալ բոնից ըմպելեաց և թթուներու, այնպէս որ տպակեայ, հոգէ և մետաղէ շիշերու մէջ դրուած ամեն հեղուկ մեկան, ներկ, և այլն կրնան պարունակել անփաս:

Տօգօր Առլիքիանի մահը. Գիտական աշխարհը մեծ կորուստ մ'ըրաւ: Տօգօր Առլիքիան՝ Պ. Բասսէօրի հանրածանօթ պաշտպանը՝ մեռաւ: Ծնած է 1823ին և գիտութեանց ճեմարանին անդամ եղած է տասնմէկ տարին: Ինք յատուկ մասնագէտ մ'էր ջղային դրութեան և ախտաբանութեան, և իր տեսութեանց համար ամբաստանուած էր իրբև նիւպապաշտ: Պէտք է յիշել թէ ամեն անգամ որ Պ. Բասսէօրի դրութիւնը կատաղեալութեան բուժութեան մասին յարձակուներ կրէր հակառակորդաց կող-

մէ՛ Պ. Վուլբիանն էր որ իր բոլոր ճարտասանական և դիտական ճարտարութեամբ կ'պաշտպանէր իր բարեկամը։ Տը. Վուլբիան մասամբ պատասխանատու էր անշուշտ Պ. Բադէօբի փորձերու համար, վասն զի բնախօսն իր պատուաստումները չսկսաւ մինչև որ իր պաշտօնակցին կատարեալ համանութիւնն ու օժանդակութիւնը չստացաւ։ Տըբօր Վուլբիանն ութ օրուան մէջ մեռաւ թոքերու բորբոքումէն։

Վերանորոգիչ Օքիորդներ. Նիու Ժերօէյի Նիուդըն փոքրիկ քաղաքին նորատի աղջկունք ընկերութիւն մը կ'կազմեն որու նպատակն է մաքառել միլութեան դէմ և երիտասարդներն զգաստութեան բերել։ Ամեն օրիորդ որ այժմ ընկերութեան անդամ լինի կ'փափաքի պարտաւոր է մերժել անյրեկ ընդունելու իրեւ նշանած կամ ամուսին այն մարդն որ ոգելից ըմպելի կամ ծխախոտ կ'գործածէ՝ ո՛ր և է ձեռով։ Կ'երեւի թէ յիսունէն աւելի ամուսնացու նորատի օրիորդներ ստորագրած են աղէն այդ պայմանը։ Բայց արե՛ք տես որ Նիուդընի երիտասարդներն այս կանոնին հնազանդակու կ'դժկամակին՝ իրրեւ բռնական և անիրաւ, և իրենց վրէժը կը լուծեն մտակալ քաղաքները փնտռելով աղջիկներ որ այնքան խստապահանջ չեն։

Գանէ՛ այդ երիտասարդները կարգուելու փափաքով աղջիկ կ'փնտռեն, սուտի և զգաստ են. հապա ի՛նչ ըսենք անոնց որ բնաւ չեն փնտռեր կամ սնդակ կ'խաբեն . . . :

Հեռաձայն. Պ. Բրիս, նամակատան պաշտօնեայ մը, Ելեկտրական ընկերութեան նոր ակմբի մը մէջ, բացատրելու համար Միացեալ Նահանգացու Էլեկտրայի միջև հեռաձայնի միջոցաւ հաղորդակցութիւն բանեցնելու կարելիութիւնը, յառաջ բերաւ մի քանի շահաւէտ վիճակագրութիւններ։ 1885ին Միացեալ Նահանգաց մէջ 323,574 հեռաձայնի կար, առանց հաշուելու Գանատայի մէջ 18,000ը, մինչդեռ Անգլիոյ մէջ միայն 43,000 հաա կայ։ Գլխաւոր քաղաքացի հեռաձայններու թիւն հետեւեալն է. Պերլին 4248, Լոնտօն 4193, Բարիդ 4054, Սթոքհոլմ 3825, Հոսթ 2054, Մանչեսթըր 1171, Լիվըրքուլ 1169, Կլասթօ 1049։ Պ. Բրիս բացատրելով հեռաձայնին հեռագրէն գերազանց լինին, յարեց թէ չսխալ կրնայ այն բուրժուազի ընթել հեռագրին։ Առ այժմ Ուիթսթընի ինքնաշարժ գործին կրնայ լայրեկնի մը մէջ 400 բառ Լոնտօնէ Լիվըրքուլ փոխադրել։

Գամնասցի բառին ծագումն բաւական հետաքրքրական է։ Ֆրանսացիներէն առաջ՝ Սպանիացիք առք կոխեցին այդ երկիրն, որպէս զի ոսկի և արծաթ փնտռէն, և չգտնելով՝ ստեղծ իրենց մէջ կ'ըսէին. Առնաս (Acanada) Ուէւէ-ն-ն-ն։ Բնիկ Հնդիկները սորվեցան այդ բառերն և անոնց նշանակութիւնն։ Այս ֆրանսացիք հասան և Հնդիկներն՝ որ բնաւ Եւրոպացուց հետ տաք չէին, կարծելով թէ նորեկներն Սպանիացիք են և նոյն նպատակաւ եկած են, սպանիական բառն անոնց կ'ըսէին, Առնաս, որպէս զի շուտով մեկնին։ Ֆրանսացիք որ սպանիական լեզուն չէին իմանար, կարծելով թէ այդ բառն երկրին անունն է, նոյն անուամբ սկսան յորհորհել այդ երկիրը՝ Գանաս։

Ապահարգումի չորս գլխաւոր պատմագետներ ներկայացուց անգլիացի կեն մը, Սլէյտ, իր երկիրն դէմ՝ բացած դատին մէջ. Ասլէն փաստն այս է թէ՛ ինք շատ կարճատեւ լինելուն՝ չէ կրցած հասկնալ որ Պ. Սլէյտ

Յանձնաժողովի՝ յաջորդ. թերթով երկարագոյն պիտի հրատարակուին .

Կոստանդնուպօլիս , 28 յուլիս 1887 :

Յովսէփ Իզմիրեանց կտակին Գործադիր-Մնայուն Յանձնա-
ժողովն՝ ըստ կամաց բարեյիշատակ Հանգուցելոյն՝ կը փութայ
խնդրել Աբէեւեան Մահաւ հանդիսի պատուարժան Խմբագրու-
թեանն որ հաճի արտատպել (ամբողջովին կամ քաղուածօրէն)
բարեյիշատակ Հանգուցելոյն կողմէ հաստատեալ Սահակ-Մես-
րոպեան գրական մրցանակաբաշխութեան տեղեկագրութիւնն՝
ըստ հրատարակութեան Աբէեւե օրագրոյ , թիւ 1060 , որ ընդ
գրոյս կը յուղարկուի , ինչպէս նաև ներկայեալ Աղլն մրցա-
նակաբաշխութեան՝ որ առաջիկայ տարի պիտի կատարուի , և
ընդունիլ իւր շնորհակալութիւնն ,

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ

Կոստանդնուպօլիս , 28 յուլիս 1887 :

Աշդ Գործադիր-Մնայուն Յանձնաժողովի կողմէ Յովսէփ Իզմիրեանց

Սահակ Մեսրոպեան գրական մրցանակաբաշխութիւնն՝ որ
բարեյիշատակ Յովսէփ Իզմիրեանցի կողմէ հաստատուած է ,
պիտի կատարի առաջիկայ 1888 տարւոյ Սրբոց Թարգմանչաց
տօնի օրն : Հետեւապէս Գործադիր-Մնայուն Յանձնաժողովն
կը փութայ հրաւիրել այն հեղինակներն որ ունին ազգային
լեզուաքննութեան (Ֆիլօլօժի) և պատմութեան վերաբերեալ
երկասիրութիւններ ձեռագիր կամ տպագիր , և կը փափաքին
մասնակցիլ մրցանակաբաշխութեան , փութան յուղարկել դայնս
առ Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հայրն ի Կոստանդնու-
պօլիս , մինչև առաջիկայ յունուարի սկիզբն :

Տպագիր երկասիրութիւնք հարկ է որ երեք օրինակ յու-
ղարկուին :

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ

Խմբագիր-Տնօրէն Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ